

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІВЕНТ-ІНДУСТРІЇ, КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА МУЗЕСЗНАВСТВА**

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

на тему:

«ВІТЧИЗНЯНЕ ДОЗВІЛЛЯ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ»

Виконала: здобувачка вищої
освіти
I бакалаврського рівня
Галузі знань 03 «Гуманітарні
науки»
спеціальності 034 «Культурологія»

Марчук Людмила Петрівна

Науковий керівник:

ст. викл. Колосюк Ольга

Андріївна Науковий

консультант : канд. пед. наук,

проф. Виткалов В.Г Рецензент:

Рівне: РДГУ, 2022 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОЗВІЛЛЯ В ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ	9
1.1. Сутність об'єкт та предмет вітчизняного дозвілля	9
1.2. Історико-культурна цінність дозвілля.....	19
1.3. Становлення ідеї організації дозвілля у вітчизняній педагогічній думці.....	27
РОЗДІЛ II. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОЗВІЛЛЄВОЇ РОБОТИ	34
2.1. Специфіка дозвілля дітей та його організації.....	34
2.2. Культурно-дозвіллева діяльність дітей.....	45
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	65
ДОДАТКИ	69
Додаток А.....	69
Додаток Б.....	70
Додаток В.....	71
Додаток Г.....	72
Додаток Д.....	75
Додаток Е.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Культурно-дозвіллева діяльність має великий вплив на формування особистості. В даний час всебічний і гармонійний розвиток людини стає не лише важливою умовою для вирішення завдань, що стоять перед кожним конкретним колективом, людиною чи державою загалом, але й слугують необхідною умовою для вирішення проблем, що стоять перед суспільством. І в цьому плані саме культурно-дозвіллева діяльність, як діяльність, що розгортається виключно за власним вибором людини і відбувається у її вільний час, й являє собою важливий сегмент її становлення і духовного зростання. У закладах культури, заземлюючи наш розгляд на певну конкретику, діти можуть задовольнити свої духовні, пізнавальні, розважальні, фізичні, мистецькі, аматорські та ін. потреби. Тому питання поліпшення якості дозвільної діяльності дітей є дуже важливим та соціально значущим наш час, а надто – час військового протистояння, коли патріотична складова залишається важливим чинником розвитку суспільства.

Стан розробленості проблеми. Обрана для розгляду проблема не нова і до її розробки з врахуванням реалій кожної конкретної доби, зверталось чимало теоретиків та практиків. Відтак ця проблема розглядалася ще представниками класичної педагогічної думки: С.Т. Шацьким [42], К.Д. Ушинським та ін., які розкривали зміст та значення, зокрема, гри у розвитку морально-вольової сторони особистості, вказували на діагностичний та прогностичний характер ігрових занять, ставили питання про набуття педагогічними кадрами теорією ігротехніки та практикою ігрової діяльності [41]. Відомий педагог-новатор А.С. Макаренко приділяв велику увагу виховним функціям гри, яка, на його думку, є школою підготовки до життя, роботи, тобто професійної діяльності [18].

В.О. Сухомлинський, створивши унікальний педагогічний колектив у Павлишевській школі, висуваючи вимоги для педагога та одночасно наголошуючи на важливості вміння проникнення у внутрішній світ дітей

через правильний організований їх розвиток, пов'язував вільний розвиток особистості з правильним використанням вільного часу, який має бути використаний саме на розвиток творчих здібностей [16].

Вплив культурно-дозвілдової діяльності на особистість під час виховання та навчання неодноразово розглядала А.П. Усова [41].

Цікавими є роботи сучасних учених, які зробили помітний внесок у розробку проблеми організації вільного часу: І.С. Кон [12], Г.О. Євтеєва [2], Д.С. Махов [35], С.А. Шмаков [34]. За допомогою цих робіт вони розкривають проблеми раціонального використання вільного часу, визначають критерії культури вільного часу, розробляються нові форми та методи культурно-дозвільного дозвілля.

Про дозвіллову діяльність підготовлено безліч праць й іноземними дослідниками, які також вбачають у ній важливий чинник становлення особистості. Достатньо згадати у підтвердження праці В.Ваблена, Ж.Дюмазедьє, де подібні питання, розгляд яких став класичним, використовуються й українськими науковцями.

Про ці питання написано безліч різноманітних праць й практиками клубних, бібліотечних та інших поза навчальних установ, причетних до формування духовного світу дитини чи молодої людини, зокрема й науково-педагогічними працівниками нашої кафедри – С.Виткаловим та В.Виткаловим, у матеріалах розвідок яких розглянуто чимало питань як стосовно сутності культурно-дозвілдової діяльності, її структури, функцій, ролі у сучасному просторі регіону, так і теоретико-методологічних та методичних аспектів її організації. Достатньо у підтвердження переглянути мережу Інтернет, або їх Біобібліографічні Показчики, вміщені в монографічно-довідковому виданні «Вища культурологічна освіта в Україні: регіональний дискурс: крізь призму діяльності кафедри івент-індустрій, культурології та музеєзнавства РДГУ», що вийшла друком наприкінці 2021 року і в якій проблемам становлення цього феномену в умовах функціонування інституту культури також відведено чимало матеріалу.

Оригінальний матеріал із цього напрямку (стосовно організації конкретних видів діяльності у параметрах сучасних методичних служб регіону чи досвіду організації установ професіонального мистецтва з різними категоріями населення), можна знайти й у безлічі публіцистичних праць, опублікованих у всеукраїнській та регіональній періодиці проф. С.Виткаловим, у матеріалах яких наведено безліч зразків ефективного урахування соціально-демографічних характеристик населення у практиці діяльності регіональних установ культури останнім часом. Це можна стверджувати і стосовно його інших монографій, зокрема «Рівненщина: культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності» (2012 р.) чи «Культурно-мистецька Україна в регіональних вимірах: творчі портрети митців, художніх колективів та організаторів духовного життя» (2014 р.), де, серед іншого, розглянуто організаційно-культурну діяльність найбільш помітних постатей в регіоні в обраному напрямі. Це помітно і в його значній кількості наукових працях, опублікованих в наукових виданнях України та далекого зарубіжжя, наявних в Інтернет-мережі, які в різній мірі стосуються питань організації вільного часу населення за допомогою потенціалу різноманітних форм культурної діяльності, зокрема й професіональних мистецьких її сегментів. Саме в них аналізується й конкретний досвід менеджерської діяльності, його специфіка у суттєво змінених соціальних обставинах країни, зокрема і воєнного часу, що було й використано авторкою у тексті цієї бакалаврської роботи.

Однак, брак інформації про роль керівника (та й самого керівника), який може покращити організацію дозвілля дітей, запропонувати безліч оригінальних форм, які матимуть суттєвий вплив на духовний простір дитини на прикладі діяльності конкретної установи, й надалі залишається малодослідженою чи фахово невичерпною проблемою, оскільки кожен день життя вносить свої корективи у цю практику. Та й сучасний працівник культури з незначним досвідом практичної діяльності, фаховою безпомічністю є основною причиною непопулярності закладу культури серед

населення. Адже брак у цього професійних знань та практичних навичок, небажання самоудосконалювати власну кваліфікацію і призводить до такого результату. Хоча культурно-дозвілєва сфера сьогодні – це невичерпний потенціал для творчої самореалізації сучасного менеджера чи організатора цієї сфери, й культуролога зокрема.

Крім того, дана проблема не була достатньо висвітленої у науковій чи педагогічній літературі конкретного регіонального локусу, який також має безліч специфічних ознак, які потрібно враховувати в організації цієї діяльності кожним конкретним керівником.

У даній роботі використано й **відповідний експеримент**, організований безпосередньо автором і спрямований на дитячу аудиторію. Його результат розкритий в основному тексті дослідження, а інструментарій – у Додатках.

Об'єкт дослідження – специфіка організації культурно-дозвілєвої діяльності дітей.

Предмет дослідження – організація вільного часу дітей та молоді в сучасних закладах культури та освіти.

Мета роботи полягає у необхідності виявлення ролі організатора-менеджера у покращенні організації відпочинку та розваг певної вікової групи. Щоб досягти поставленої мети, необхідно вирішити такі завдання.

- виявити і проаналізувати функції, особливості та принципи культурно-дозвілєвої діяльності;

- виявити форми та методи дозвільної роботи, які можуть бути використані в закладах культури для кожної конкретної соціально-демографічної групи населення;

- з'ясувати специфіку організацію дозвілля з різними категоріями населення у закладах культури України.

- провести конкретний аналіз роботи закладів культури в обраному напрямі.

Методологія дослідження. Для досягнення відповідних результатів дослідження, у роботі використовувалися такі методи:

- аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наявних теоретичних даних, на підставі яких можливо сформулювати відповідні напрями роботи з різними категоріями населення;

- Дані емпіричні: ігрові методики діагностики, сформовані експерименти, аналіз організаційного досвіду, кількісна обробка та якісна інтерпретація експериментальних даних, за допомогою яких стало можливим проведення цього дослідження.

Практичне значення роботи полягає в тому, що зібраний і опрацьований матеріал та її висновки й пропозиції можуть бути використані в подальшій діяльності закладів освіти, у навчальному процесі з питань підготовки менеджерів соціокультурної діяльності та організаторів дозвілєвої діяльності, а також педагогами-організаторами у навчальних закладах різних типів, фахівцями культурно-дозвілєвих організацій, менеджерами соціокультурної діяльності у процесі вдосконалення відповідної практики такої організації.

Апробація даної бакалаврської роботи здійснювалася шляхом виступів на практичних заняттях із професійно-орієнтованих дисциплін Освітньої програми І (бакалаврського рівня) спеціальності 034 «Культурологія» на кафедрі івент-індустрій, культурології та музеєзнавства РДГУ, а також на наукових конференціях різних рівнів, зокрема:

Марчук Л.П. – здобувач вищої освіти І (бакалаврського) рівня спеціальності 034 «Культурологія» – Сутність, предмет, об’єкт вітчизняного дозвілля. *Звітна наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, докторантів, магістрантів та студентів РДГУ.* За 2021 р., м. Рівне, 20 травня 2022 р. Рівне : РДГУ, 2022.

Матеріали даної роботи опубліковані у науко-методичному збірнику: **Марчук Л.П.** Вітчизняне дозвілля в історико-культурному вимірі.

Актуальні питання культурології: альм. наук. т-ва «Афіна» каф. Культурології РДГУ. Рівне: РДГУ, 2022. Вип. 21. С. 81-85

Структура та обсяг бакалаврського дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

У вступі окреслено актуальність проблеми, виявлено напрями її наукового дослідження, а також мету та завдання, предмет та об'єкт наукового пошуку, практичне значення і структуру.

В основній частині, що складається з двох розділів, з'ясовано сутність культурно-дозвіллевої діяльності, її основні характеристики та роль у формуванні особистості дітей чи молоді загалом; виявлено духовний потенціал окремих її форм і напрямів, наголошено на термінологічних аспектах.

У висновках підведено загальні підсумки стосовно проведеного дослідження та наголошено на його перспективності для поза навчальної діяльності чи практики.

Обсяг дипломної роботи складає 77 сторінок, з яких основного тексту – 64 сторінки. Список використаної літератури нараховує 42 назви.

Додатки, що детальніше пояснюють основний текст, розміщено на 69-76 сторінках.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОЗВІЛЛЯ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ.

1.1. Сутність об'єкт та предмет вітчизняного дозвілля.

Вільний час і дозвілля – це невід'ємні складові духовної культури, які були сформовані під впливом об'єктивних змін у процесі індустріалізації та урбанізації суспільства, коли найвільніший час стає найціннішою та масовою цінністю, набуваючи масового поширення.

Серед основних сфер діяльності будь-якої держави, незалежно від характеру її політичної організації та особливостей економічної системи, виділялася культурологічна сфера, спрямована на визначення основних ідеологічних установок суспільства (державної культурної політики), системи суспільних цінностей, що реалізовувалася у формі державної культурної політики. Вона й усі часи була спрямована на організацію та проведення культурно-дозвільної діяльності населення, а також на створення належних умов для її якісного проведення.

Дозвілля – це соціокультурний резонатор зміни загальної соціальної системи і всіх підсистем соціального та індивідуального розвитку, будучи у той же час одним із способів її розвитку, виявленням її життєздатності. Це дозволяє краще уявити й соціальний образ суспільства, а також дає зрозуміти міру його духовності та перспективність у більш широкому контексті.

Існує певна традиція відокремлювати соціологію вільного часу від соціології дозвілля й розглядати її як дві окремі галузі. Але в наукових працях поняття «дозвілля» та «культурно-дозвільна діяльність» часто використовуються як синоніми. Спробуємо виявити сутність цих понять.

Поєднання двох близьких галузей дає можливість розглядати їх як «Науку вільних занять і дозвілля». Основою для вивчення психології вільного часу та дозвілля є теорія «середнього класу», яка базується на прикладних соціологічних дослідженнях і застосовується у процесі пізнання соціальної реальності методології загально-соціологічної теорії. Як наука,

соціологія вільного проведення часу виникла у соціальному середовищі та часу ще до її формального визначення. Через протидію тривалого історичного поступу, вдосконалення соціальної системи, виділення дозвілля із сукупності загального часу суспільства відбувалося й виділення сфер дозвілля як протилежних іншим сферам – виробництву, освіті, політиці тощо. Таким чином, психологія вільного часу – це та галузь, що досліджує життєдіяльність, відносини та орієнтації людей під час вільного часу. А психологія дозвілля – це галузь науки про те, як використовувати вільний час людей до своїх власних інтересів або захоплень, а також відновлення та розвитку свого інтелекту, фізичного стану, духовності.

Суб'єктом вільного часу є саме вільний час та відпочинок, як складова частина соціального часу.

Предметом дослідження є вивчення дозвілля як соціокультурно-культурного феномену, його цілей, завдань, видів, напрямів, форм та способів їх реалізації.

Сучасний рівень розвитку теорії дозвілля характеризується якраз міждисциплінарністю і спирається на дані багатьох наук – психології, педагогіки, соціології, філософії, географії, економіки, оскільки, природно, кожна галузь мала власний погляд на предмет наукового пошуку. Проте вже з середини ХХ століття дозвілля стає самостійною сферою знання, яка займається вивченням значення вільного часу в житті людини, її змісту, розвитку та формування особистості на дозвіллі. Проте, перш ніж говорити про теоретичні засади дозвілля в зарубіжних країнах, необхідно зазначити, що в Україні усталеним є поняття «культурно-дозвільна сфера», що вказує на використання людиною свого вільного часу для розвитку своїх творчих здібностей, культури, умінь та навичок. Однак у зарубіжних країнах «культурно-дозвільна сфера» отримала інші назви: «індустрія дозвілля», «дозвіллево-рекреаційна галузь» (США, Великобританія), «сфера вільного часу» (Німеччина), «анімація» (Італія, Туреччина, Франція). Невипадково такі назви закріплені інституційно і вони історично зумовлені та залежать від

соціальної, політичної, культурної, економічної політики конкретної держави. У російських або іноземних словниках розваги і дозвілля визначається як «Вільний від роботи час, відпочинок – вільний від справ» (Даль В. «Словарь живого великорусского языка»); «Вільний від роботи час» (І. Ожегов). Можна навести й інші визначення, однак вони торкаються фактично вище означеного і суттєво нічого іншого не додають.

Теоретичні основи дозвілля передбачають акцентування уваги на тому, що дозвілля як науковий термін походить від латини «licere», що в перекладі означає «бути дозволеним», або французького слова «loisir» («дозвілля») та англійського слова «leisure» («свобода вибору дій»). Тобто термін був дуже схожим на все те, що пов'язано з людиною.

По-різному сучасні розважальні зарубіжні системи визначають й поняття відпочинку. Зокрема, воно розглядається зарубіжними дослідниками як: синонім прогресу та ліберал-демократії (Дюмазедьє Ж.; Проновост Ж.; Сю Р.); соціальна цінність, необхідні умови для всебічного розвитку особистості (Андерс С., О'Брайєн Т.; Картер М. Дж. Мелвін М. К., Рей В.); сенс життя, загальнолюдська цінність; можливість для отримання задоволення; компенсаційний засіб; діяльність заради самої себе.

Тобто можна зробити невеличкі узагальнення. По-перше, у всьому світі з середини ХХ століття сформувалися концепції, які розглядають дозвілля як складову частину тимчасового простору, як вид людської діяльності і як психологічний стан людини, як показник цілісного способу життя. Хоча в Україні і країнах колишнього СРСР у переважній більшості термін «дозвілля» тлумачиться виключно як пов'язаний із галуззю культури, тоді як в інших країнах він поширюється чи має більш широкий контекст визначень.

Докладно розглянемо кожен з них Дозвілля, як частина тимчасового простору (кількісна концепція відпочинку), передбачає розподіл бюджету всього часу людини на робочий і неробочий.

Згідно з цією концепцією, дозвілля є частиною позаробочого часу, досліджується як вільний час людини і набуває характерних рис вільного

часу людини в цілому, воно розглядається також як істотна складова вільного часу, що звільняє людину від усіх побутових, робочих або сімейних обов'язків і має рекреаційне та розвиваюче наповнення. За кількісним підходом, дозвілля використовується людиною для себе самого.

Дозвілля, як самостійний вид діяльності, характеризує його як діяльність (творчу чи конструктивну або асоціальну), яка має певну мету. Саме тому дозвіллева діяльність відрізняється від інших видів діяльності тим, що вона спрямована на задоволення культурних потреб індивіда, з метою його самовираження. З погляду прибічників діяльнісної теорії, роль дозвілля полягає у відновленні душевних і фізичних сил людини, підвищенні її культурного та духовного рівня, здійсненні лише тих видів діяльності, які відповідають потребам та бажанням людини та приносять їй задоволення в процесі самої діяльності. І в цьому контексті характеристика цього виду діяльності тотожна дослідникам, що знаходяться в різних країнах.

Дозвілля як психічний стан людини розглядається через емоційне сприйняття нею дозвіллевих занять. Відповідно до цієї концепції, дозвіллевими вважаються ті види діяльності, які викликають у людини позитивні емоції, що також цілком обгрунтовано.

До групи прихильників психологічної моделі дозвілля можна віднести Драйвера Б. та Неулінгер Дж. [19]. На їхню думку, дозвілля – це важлива складова емоційної сфери життя, тому залежить вона від якості цього життя, рівня його задоволеності, а також доступних дозвіллевих можливостей та пропозицій, тобто фінансового чинника.

Якщо говорити про цілісний спосіб життя, то це, перш за все, інтеграційна концепція. Ця особливість її полягає в тому, що все життя людини має свій дозвіллевий потенціал, який може бути реалізований у різних сферах людської діяльності (родина, навчання, робота, релігія тощо).

Серед основних ознак виділяють свободу від обов'язків та добровільну участь у будь-якій діяльності у сфері вільного часу. При цьому людина звільняється і від тих функцій, які їй приписують різні соціальні інституції

(родина, церква чи суспільство). В умовах перетворення дозвілєвих занять на складову частину навчання, роботи, політичної, економічної або господарської діяльності, відбувається суттєвий зсув у самій природі дозвілля, навіть при тому, що ці заняття задовольняють будь-які потреби людини.

Із погляду соціальної чи матеріальної мети, можна назвати «напівдозвіл французького вченого Дюмазедьє Ж., основні положення якого підтримує англійський дослідник Віл А.Д. і американський вчений Неулінгер Д., які вважають, що дозвілля має бути спрямованим на себе (тобто відпочинок), а не на якусь іншу мету. Інакше кажучи, «захоплюючий» відпочинок, який не має жодної корисливої мети, окрім отримання задоволення та відпочинку, є «чистим дозвіллям» [1].

Не лише у роботі, але й діяльності добровільній, свідомій, діяльності, яка збігається з інтересами та уподобаннями людини. Якщо в роботі ритм та темп роботи, як правило, визначаються зовнішніми обставинами, то вони повністю залежать від внутрішнього мотиву та бажання людини. Свобода та самостійність – це дійсно ідеальний і в сучасних умовах варіант, який має бути тільки у сфері вільного часу [2].

Це пов'язано з тим, що дозвілєва діяльність залежить, насамперед, як від зовнішніх, так і від внутрішніх спонукань і мотивів людини.

Основними ознаками дозвілля є також задоволення, розваги та відпочинок, різноманітність життя. «Ця винагорода може вимагати боротьби з противником або з власним «Я», самодисципліни, зусиль, причому досить великих, для вдосконалення своєї діяльності або здобуття мудрості, але ця діяльність і ці умови обираються добровільно в очікуванні задовольняючого, яке марно, тобто не має практичної цінності» [10-19]. Вперше відпочинок, розваги та розвиток особистості як пріоритети дозвілля, були визначені французьким ученим Дюма-де-Жуаном на IV Міжнародному соціологічному конгресі в Мілані (1959 р.), засвідчуючи актуалізацію цієї проблеми загалом.

Вибір виду дозвілля залежить від багатьох причин: людина хоче отримати новий досвід, поспілкуватися з друзями, відвідати конкретні заняття, розширити знання, зміцнити здоров'я, розвинути здібності тощо. Але в будь-якому випадку вона хоче отримати насолоду від обраного нею виду дозвілля, тобто діяльності у вільний час.

Проте, як зазначає російський вчений Стрельцов Ю., «основним стимулом тут (в дозвіллі) найчастіше є задоволення від вільної реалізації функцій – фізичних, інтелектуальних, емоційних... навіть чітко зафіксований результат важливий не сам по собі, а як умова та спосіб продуктивного вираження певних здібностей» [2, С.22].

Головною причиною ролі людей у дозвіллі є нові ідентичності, нове бачення дозвілля. Цей ряд можна обрати довільно: фабричні працівники, банківські клерки чи домогосподарки, тренери та голови команд із гольфу, моряки, офіційні особи, працівники молодіжної служби, проповідники чи сержанти. Є й такі випадки, коли нова ідентичність посилюється навіть спецодягом. Спецодяг – це певною мірою символ організації та її іміджу, це символ віри у те, чим займається людина[23].

Реальні життєві ситуації, способи поведінки та людські взаємини змінюють і дозвільні ролі. Тут необхідно вказати таку можливість для дозвілля – її змінність: дозвільні напрями та орієнтації можуть змінюватись протягом усього життя людини. Як компенсаційна ознака, дозвілля виступає у формі самоствердження та реалізації тих творчих потенцій людини, які ще не були реалізовані у професійній, громадській, освітній, сімейній сферах.

Дозвілля як компенсаторний засіб досліджувався групою науковців: Дюмазедьє, Маркузе, Рісменом Д., Туреном Ал. та ін., які акцентували увагу на ньому як на формі компенсації чогось втраченого.

Існує безліч видів сучасного дозвілля, які відрізняються один від одного за ступенем складності та спрямованості. Виходячи з цього, Берд Д. вважає, що дозвілля має розглядатися як цілісна діяльність, яка може бути поділена на психологічні, освітні, соціальні, рекреаційні та фізіологічні

компоненти. Залежно від того, яким параметром дозвілля переважає, такий характер має відповідне дозвілльєве заняття. Для того щоб зрозуміти особливості дозвілля різних людей, закордонні вчені (Алеманн У, Вейдел Р., Грошопп Х., Дюрст Х., Естер С., Зайгентхалер К..Л., Зюден Р., Карнел К., Штудеман-н Й.) ввели в науковий обіг поняття «дозвілльєві типи». Келлі Д., досліджуючи взаємозв'язок між видами дозвілльєвої активності та особистістю, зазначає, що головною складовою дозвілля є відносна свобода та незалежність від роботи.

Із цієї причини відповідно до даного положення, вчений запропонував розрізняти «необґрунтоване» дозвілля (або «чисте» дозвілля), що здійснюється заради свого власного задоволення і не залежить від будь-яких громадських або сімейних обов'язків і цінностей; але близькій за змістом зі своєю трудовою діяльністю, додаткове дозвілля, це – його думка про те, що серйозним дозвіллям є заняття любителів або учасників громадської (само) діяльності, які захоплюють людину безліччю можливостей та характерною для них комплексністю [31, С. 66].

На відміну від звичайного (або випадкового) дозвілля, у процесі серйозного відпочинку людина набуває спеціальних навичок, поглиблює своє знання, отримує задоволення та можливість самореалізовуватися.

З урахуванням вищесказаного можна дійти висновку у тому що серйозне дозвілля характеризується такими ознаками як: потреба продовжувати певний дозвілльєвий захід; можливість зафіксувати свої навички та навички у суспільному житті та мати свій результат; наявність духовних та матеріальних переваг (саморозвиток, духовне збагачення, підвищення самооцінки, позбавлення комплексів); почуття самосвідомості [22, 37, 31]. Шиверс Дж. вважає, що необхідно, вивчаючи цей феномен, розділити дозвілля на такі групи: дозвілля як відпочинок (коли він розглядається виключно як діяльність, що допомагає людині відновити рівновагу в організмі); дозвілля як розвага (коли дозвілля – це засіб відновлення здоров'я людини [36] тощо.

Не менш цікавий підхід до вивчення відпочинку запропонував Гордон Ч., який пояснив, що дозвілля має розглядатися з урахуванням соціальних змін, які відбуваються в житті людини протягом її життєвого шляху.

Різні форми дозвілля діяльності змінюються і залежні в основному не від зовнішніх обставин, а від бажання людини отримати від дозвілля будь-які результати. І це не випадково, саме тому, вважає дослідник, спортивні та розважальні види дозвілля популярніші серед молоді, а творчу діяльність характеризує дорослий його вид чи тип.

Дозвілля – це відображення внутрішніх почуттів людей та їхнього психологічного стану. Каплан М. пропонує розрізняти гуманістичну (терапевтичну), соціальну, інституційну, епістеміологічну та соціологічну моделі дозвілля. «Гуманістична» модель передбачає, що дозвілля – це свобода, задоволення, шлях до щастя та радості. «Терапевтична» модель досліджує час як засіб позитивного впливу на психічний стан людини, як лікування та реабілітація. Якісна модель визначається тим часом, що залишається в людини після виконання нею всіх обов'язкових справ.

Із погляду інституційної моделі, дозвілля у різних соціальних інститутах – політичних, релігійних та освітніх – розглядається як один із способів соціалізації. «Епістемологічна» модель передбачає дослідження дозвілля як естетичної та аксіологічної категорії.

У соціологічній моделі досліджується дозвілля як творча діяльність, що характеризується свободою вибору та добровільністю [9,С.22]. При відстоюванні інтегративного підходу до вивчення дозвілля, Гунтер В. та Гунтер Н. пропонують розрізняти дозвілля на «чисте», що приносить людині радість та задоволення, а також вибирати за власним бажанням та найповніше розкриватися у творчій діяльності; «аномальне», що характеризується свободою вибору, але неактивно і немає яскраво вираженої спрямованості.

Із цієї причини через різноманіття та різноманітність класифікацій дозвілля прийнято вважати класифікацію дозвілля за такими ознаками: видів

активності (пасивний та активний відпочинок); періодичності (щоденне, щотижня, місячне, річне, сезонне); напрямів діяльності (періодичний, тижневий, місячний, річний, сезонний).

Різні види дозвілля мають й свої обсяги та структурне наповнення. До структури дозвілля входять: споживання культурних цінностей, спілкування, творча діяльність, хобі, рекреаційні та лікувально-оздоровчі заходи, громадсько-корисна робота, пасивний відпочинок, асоціативні явища.

Із кінця ХХ століття у суспільстві відбувається збільшення кількості вільного часу, що істотно впливає на участь населення в дозвіллевих заходах. Не варто забувати й про те, що дозвілля залежить від загального бюджету часу людини протягом дня та його поділу на робочий та позаурочний (поза робочий); від витрат часу на сон, харчування, сімейні справи та транспорт (транспортні послуги); а також від рівня соціального, культурного, медобслуговування населення.

Збільшення кількості (обсягу) дозвілля можливе в умовах скорочення часу праці; вдосконалення діяльності соціальних, транспортних, оздоровчо-комунальних та інших служб тощо. Ці питання досліджують Годбей Р., Левицький Б., Робінзон Дж., Янікелович Д. та ін. [36].

При цьому тенденція до збільшення вільного часу відкриває перед спеціалістами сфери дозвілля нові перспективи, ставить нові цілі, висуває інші вимоги до якості та змісту дозвільної інфраструктури, застосування видів або форм дозвіллевої активності, регулярного дослідження попиту та мотивації відвідувачів дозвіллевої установи. Однак на кожному етапі свого розвитку дозвіллева сфера тісно взаємопов'язана з професійною діяльністю людини. Дослідженню такої залежності присвячені роботи Валтона Д., Валвіна Д. і Дюркгейма Е., у яких вони досліджують вплив трудової діяльності і урізноманітнення форм організацій дозвілля, вплив трудового процесу на формування відповідних потреб людини та її ставлення до них.

У нашій країні існують три підходи до виявлення зв'язку дозвілля та праці людини, що склалися в зарубіжному суспільстві. Згідно з першим

пунктом (компенсаційним), засновник якого – Фрідман Ж., якийсь час спрямований виключно на задоволення тих потреб та інтересів, які людина не в змозі задовольнити у робочий час. При цьому основним завданням дозвілля вважається компенсаційний та вільний час – фактор розвитку особистості як компенсація трудової діяльності. Вирішальний вплив праці в дозвіллі підкреслюється і Багером Р., який стверджує, що «праця впливає на ставлення людини до дозвілля»[8, С.135]. Прибічник цієї теорії, фінський вчений Літтун Ж. вважає, що у процесі професійної діяльності людина «соціально втомлюється», виснажується і втрачає здатність до творчого зростання. Саме тому час є засобом внутрішнього вдосконалення особистості, зняття соціальної напруги, усунення соціальних конфліктних ситуацій і є основою розвитку особистості.

На іншу думку, так би мовити, другого погляду, час не пов'язаний із працею людей. На думку прихильників цієї концепції (Аккерман, Московичі та ін), форми та засоби проведення людиною свого дозвілля залежать від соціальних, культурних та економічних факторів. Тому зростання кількості вільного часу не завжди позитивно сприймається людиною, яка не вміє правильно його організувати. Нестача вільного часу негативно впливає як на настрій, так й на поведінку.

Третю позицію серед дослідників займає той, хто заперечує зв'язок між дозвіллям та професійною діяльністю людини. Про те, що майбутнє суспільство розглядатиме роботу як соціальний обов'язок, вперше заявив ще 1925 року американський соціолог Лілліан Г. Нині чимало вчених вважають, що в майбутньому люди сприйматимуть роботу як обов'язок, а вільний час – як відпочинок. Натомість час не має примусових елементів, він характеризується свободою волі та добровільністю вибору.

Таким чином, аксіологія зарубіжного дозвілля виявляється у рекреації, звільненні від психологічних та фізичних навантажень, у відновленні сил для спілкування, задоволення комунікативних потреб через залучення людини до

розважально-ігрового, видовишно-творчого, просвітницького, оздоровчо-спортивного, художньо-творчого.

Відпочинок у зарубіжних країнах – це, насамперед, стиль життя та важливий життєвий інтерес. Зі зростанням обмежень у сфері зайнятості багато чоловіків і жінок дедалі частіше вважають, що єдиним видом центральних життєвих інтересів, доступних їм, є аматорська діяльність.

З іншого боку, дедалі більше працівників постають перед вибором, якого в промислово розвинених країнах ніколи раніше не було: чи перетворювати 25 годин щотижневої роботи на центральний життєздатний інтерес або вдатися до серйозної дозвільної діяльності [32, С.69-70].

Тому необхідно вивчати дозвілля як комплексне явище, не обмежуючи його вузько-аспектним баченням. При цьому важливо враховувати, що таке вивчення базується на різних концепціях та системах ідентифікацій та визначається тим завданням, яке ставить перед наукою суспільство.

1.2. Історико-культурна цінність дозвілля.

Дозвіллева діяльність у культурному контексті привертає увагу вчених різних країн. Це своєрідна форма, яка відображала низку глобальних соціально-економічних та соціокультурних тенденцій ХХ століття. Через те, що за останні 100 років удвічі зменшився робочий день, а також збільшився обсяг вільного часу, суттєво знизився робочий чай. Усі розвинені країни мають нове співвідношення праці та дозвілля. Цей фактор призвів до збільшення соціального значення дозвілля, яке є невід'ємною частиною життя в умовах перевантаження його організму. Помітно зросла цінність дозвілля певної групи населення, особливо молоді.

Сьогоднішнє дозвілля – це невід'ємна частина життя кожної людини. За допомогою соціологічних та культурологічних досліджень було виявлено значущість культурно-дозвільної діяльності. У США, до прикладу, вивчення культурно-дозвільної діяльності стало складовою масових обстежень

населення в період дослідження «Середнє місто» у 1925-1929 та 1935 рр., які проводили Р. та Е. Лінд, а також Дж. Ландберг, що знайшло втілення у його праці «Міське дозвілля». (Саме тому у 60-х роках минулого століття інтерес до культурно-дозвільної діяльності виявляють вчені з різних країн Заходу.

У 1964-1965 роках у 14 країнах світу було проведено роботу з вивчення проблеми бюджетів часу міського населення. Найвідомішими дослідниками культурної діяльності стали Ж.Фурастьє, Ж.-Ж.Дюма (Франція), К.Робертс, З.Р.Паркер (Великобританія), Жигульський (Польща) [19] та ін.

Франція є країною, де культура дозвілля розвивається переважно як емпірична дисципліна. І саме там була висунута одна з найбільш сміливих, хоча і суперечливих думок – думка про цивілізацію дозвілля. Одна з найперших ідей «цивілізації дозвілля» належить Жану-Полю Дюмазедьє.

Саме вона передбачала перехід до «цивілізації дозвілля», яка пануватиме у ХХІ столітті. Ця думка у певній формі відобразила деякі глобальні соціально-економічні та соціокультурні тенденції ХХ століття, а саме:

- зменшення робочого дня майже вдвічі за останні 100 років.
- значне зростання вільного часу;
- збільшення соціального значення дозвілля, яке стає невід'ємною частиною життя людини в умовах перевантажень.
- нове співвідношення праці, відпочинку та дозвілля.
- зростання цінності дозвілля для певної групи населення (особливо для молоді).
- розвиток дозвілля як елементу відповідного стилю та способу життя [11].

Після прийняття у Франції в 1936 р. низки Законів про відпочинок, які передбачали два вихідні наприкінці тижня і щорічну оплачувану відпустку, з'явилися два нові «блоки» вільного часу – вікенд (кінець тижня), або відпустка. Ця подія призвела до істотних змін й у способі життя працівників.

У даний час спостерігається тенденція масової «дозвіллевої міграції»; оволодіння населенням новими формами дозвілля; зміни структури соціального часу; поява нових ціннісних орієнтацій в оцінці способу життя, співвідношенні праці та доступності форм дозвілля у житті. Тоді ж Франція стає «лідером» у наданні вільного часу своєму населенню. Водночас, тут виникають й нові економічні, соціальні, культурні, еколого-просвітницькі проблеми, пов'язані з проведенням дозвілля. Крім цього, для з'ясування сутності дозвілля і його провідних форм, ефективності наповнення, їм було потрібне й проведення наукових досліджень у галузі соціології дозвілля, а відтак – створюються й об'єктивні умови для інтенсивної роботи соціології дозвілля [19].

Напрями соціологічного аналізу культурно-дозвіллевої діяльності розвиваються у двох напрямках. Один із них пов'язаний із вивченням його соціальної структури.

На сьогоднішній день проблема сучасного стану культурно-дозвіллевої сфери, її місця в сучасному світовому просторі активно досліджується німецькими вченими в рамках соціології культури (німецької соціологічної школи). Нині, у рамках дослідження німецької соціології, культурологи можуть бути віднесені до процесу взаємопроникнення культурного та соціального на основі синтезу діалектичного взаємопроникнення культурного (соціального) та соціального (культурного). На їхню думку, підсистеми культури можна співвіднести за принципом «субсидіарності» (допоміжності, доповнення) дії «вищої» підсистеми, що набирають чинності лише у випадку, якщо вона самостійно не може виконати свої функції, тобто прямий контроль підміняється непрямим, загальним, довгостроковим [26]. На думку соціологів, така гнучка форма взаємодії підсистем дозволяє досягати загальної соціальної мети культури.

Сучасну культурно-дозвіллеву діяльність населення Німеччини суттєво визначають нові соціальні рухи – рух за громадянську ініціативу, екологічний чи «альтернативний», жіночий, молодіжний та ін.), які справили

свій вплив на соціальне й політичне життя країни. Посилюється роль «культурної складової» нових соціальних рухів, що, у свою чергу, підвищує інтерес до культурної політики, яку багато хто вважає чи не головним гарантом «порятунку ідентичності та гуманності людини в індустріальному та інформаційному часі». Цими явищами займаються автори роботи Ф. Нейдхардта та І. Рашке, В. Леппа. Взагалі іноземні дослідники, як бачимо, у цей термін вкладають чимало значень, пов'язаних із змінами суспільної діяльності, вбачаючи в останній важливий аспект формування підстав і для діяльності культурної [19].

У своїй діяльності активісти руху знаходять своє відображення у роботі з охорони історичних пам'яток, захисту культури та навколишнього середовища, оновленню поселень та відновленню старих міст, створенні «вуличних театрів», невеликих ринків, святкування місцевого свята.

Одним із проявів нових соціальних рухів стали фонди культурного спрямування. Американські філантропічні фонди Були також частиною американського руху, вперше заснований в 1911 році «королем вугільної промисловості Ендрю Карнегі, який був засновником компанії «Карнегі-Холдинг». Після цього у списку опинився Фонд Рокфеллера — нафтового магнату, який створив цей фонд у 1913 році. Фонд був звільнений від податків та фінансового контролю з боку держави.

У 60-ті роки філантропічний рух набув масовості. У США у той час продовжується процес формування таких фондів. У 90-ті роки у країні з'явилося ще 20-30 нових фондів такого рівня. Прокоментуємо цей процес [36].

Фонди – це частина американської традиції, яка вимагає від суспільства спротиву ініціативам окремих громадян та організацій, але не діяльності держави. Вони є каталізаторами нових ідей, намагаються вплинути на політику, фінансуючи сміливі проекти, соціальні експерименти та інституції з ідеологією. А загалом спрямовані на урізноманітнення форм проведення вільного часу, тобто є важливим чинником суспільної думки.

З урахуванням сучасних економічних реалій важко передбачити, як швидко розвиватимуться нові комунікативні технології. Дослідження провідних соціологів західноєвропейських країн виявило тенденцію до збільшення «технічності» часу дозвілля, швидкого зростання «промисловості культури». Саме в цьому контексті термін «індустрія культури» був запроваджений членами Франкфуртської філософської школи Максом Хоркхом та Теодором Адорно у роботі «Діалектика освіти» ще у 40-х роках ХХ століття.

Принаймні, розвитку індустріальних суспільств, спочатку у Європі, а потім і у світі, нові комунікаційні технологічні процеси сприяли революції у культурі, саме до переходу від індустріального суспільства до постіндустріального. У той же час слід відзначити, що є чимало зразків різноманітної культурної продукції, мета якої – урізноманітнення вільного часу населення.

Найпопулярнішим серед культурних індустрій є телебачення. При цьому в 70-х роках минулого століття комерційні телеканали США мали прибуток від рекламного бізнесу в 3 млрд. дол., вартість однієї хвилини на телебаченні становила 40 тис. доларів. І саме тому реклама займає так багато місця у телепередачах. З цієї причини питання впливу засобів масової комунікації, зокрема телебачення, вивчалось вже кілька десятиліть. З того часу як було опубліковано роботу Б. Розенберга та Д.Вайта, в якій вони запропонували два варіанти вирішення цієї проблеми — оптимістичну та негативну, минуло чимало часу Але ця книга не втратила популярності й донині.

За допомогою ЗМІ можна покращити культурну інтеграцію у світі. Телебачення розширює інтелектуальне коло своїх глядачів, виховує їх, зближує із життям. Водночас це, як і інші засоби масової інформації, виконує важливі інформаційні та просвітницькі функції.

Для того щоб виділити основні напрями міжнародного інформаційного потоку та вивчити сучасну ситуацію у різних регіонах світу, було проведено дослідження споживання телепродукції у 56 країнах.

Виявлені результати дослідження підтвердили гіпотезу про те, що телебачення стало одним з основних засобів отримання інформації та проведення вільного часу у всьому світі. На думку вчених, сучасний телевізор постійно шукає нові засоби передачі інформації. На сьогоднішній день воно характеризується стрімким технологічним розвитком та різкою зміною традиційних форм, появою сильного конкурента за допомогою нових ринків відеокасет. За результатами досліджень, проведених у США. ТБ допомагає розвинути у дітях потребу спілкування з іншими, підвищує самоконтроль, зменшує почуття самотності та створює можливості для налагодження контактів з іншими людьми. Однак це дослідження виявило й негативні сторони цього виду інформації.

Крім того, нерідко телепроекти неточно чи напівправдиво відбивають події на світовій арені. Основний його недолік полягає в тому, що вони в переважній більшості культивують агресію серед дітей і молоді, яка виникає в результаті перегляду сцен насильства на телеекрані. Ще однією проблемою, яка стосується не лише дітей, молоді та дорослих людей, є те, що телебачення надає людині роль пасивного «вимкненого» ставлення до життя.

Зростання соціального навантаження дозвілля, його ролі та місця у подальшому розвитку суспільства призвело до збільшення інтересу до проблем культурно-дозвільних занять у представників багатьох наукових дисциплін. Прикладом цього явища є розвиток «географії дозвілля», яка за останнє десятиліття набула характеру культурної індустрії. Однак, починаючи з 30-х років ХХ століття цей напрям наукового пошуку суттєво розширювався.

Чимало часу географи займаються проблемою відносин між часом і відстанню у сфері дозвілля. Цей аспект культурної дозвільної діяльності раніше практично не вивчався. «Географія дозвілля» зосереджується на

кількох аспектах дозвіллевої активності. Саме тому економічний сегмент є визначальним у зв'язку з найважливішими регіональними та державними економіками, і навіть регіональним розвитком. У ньому зацікавлені вчені з погляду розвитку дозвіллевих індустрії, що пов'язано з туризмом. Це ще один аспект, що стосується соціального вектора дозвілля. У цьому контексті дозвілля проявляється в таких категоріях, як час відпочинку, «дозвілля-мобільність», «дозвілля-міграція». Остання опосередкована формуванням у сучасної урбанізованої людини бажання компенсувати свої нереалізовані у повсякденному житті здібності, інтереси, знання.

Ще одним видом відпочинку, який може бути віднесений до культурного напрямку, є, власне, культурне дозвілля, яке є одним з елементів мінливого «культурного ландшафту». Географія дозвілля повинна вивчати лише окремі аспекти дозвільної діяльності – це, насамперед, такі види діяльності, як туризм, прогулянки, розваги, свята. Не входять до цього списку такі види дозвілля, як телевізор, в'язання, домашні вечорниці. Вона, ця діяльність, включає безліч факторів і залежить від того, хто є учасником цієї роботи. Частину з них легко підрахувати чи дати їм загальну оцінку.

Ці компоненти культурно-дозвільної діяльності виявляються дуже цікавими відносинами, ретельно досліджені Руппертом та Мейером [19].

Виходячи з цього, у дозвіллевій діяльності необхідно виділити такі зони: зону короткорангових видів дозвіллево-творчої діяльності; зону середніх та нижчих рангів у дозвіллевій діяльності; зону довго-рангових видів дозвілля.

З цього випливає висновок про те, що в залежності від виду дозвілля та відповідних зразків поведінки людей виділяють три категорії індивідів:

- 1) «Рекреаціоністом» є та людина, яка шукає зміни на невеликій відстані за короткий проміжок часу.
- 2) «Екскурсовод» - людина, яка веде пошук змін на певній відстані, але за деяких обмежень у часі.

3) «Турист» – це людина, яка переважно їде відпочивати за кордон та шукає якихось суттєвих змін зовнішніх умов у своїй країні [19].

За цією термінологією можна визначити і три види дозвілля чи його специфічні зони: рекреаційну (туристичну), екскурсійну та туристичну. Також відповідно до цього визначається і три ступені планування дозвілля: локальна, регіональна або національна.

Для кращого розуміння проблем розвитку культури через культурну індустрію необхідно провести аналіз активних культурних індустрій кожної країни (народу), звертаючи особливу увагу саме на економічний вплив цих індустрій; виділити види робіт та зайняти у різних культурних галузях; зробити порівняльне вивчення використаних матеріалів та інших внесків у мистецтво з фінансуванням інших видів культурно-дозвіллевої діяльності. Тому Урядам країн необхідно підтримувати дослідження ролі мистецтва та культурних технологій у власних країнах на основі реальних потреб суспільства, необхідних ресурсів та людського потенціалу.

Складно передбачити вплив культурних індустрій у майбутньому, особливо тих, що впливають на відносини та поведінку молоді у різних регіонах світу.

На сьогоднішній день це залежатиме не тільки від наявності сучасних тенденцій, а й від соціальної політики різних країн щодо попередження негативних феноменів. Тут можливе застосування різноманітних державних стратегій. Одна з них – суто ліберальна концепція державного, суспільного та приватного патронажу індустрії культури. Є вона й у Японії.

Урядовий патронаж у більшості випадків прямує на захист та прискорення розвитку культурних індустрій загалом, а в окремих випадках – на надання допомоги певним секторам індустрії культурної сфери.

Щоб досягти поставленої мети, Уряд обирає найефективніші в даному випадку кошти:

а) безпосередній менеджменту; (Іноді у формі підпорядкованого менеджменту);

- б) ліцензування;
- в) регулювання діяльності;
- г) субсидії;
- д) розвиток суспільного дозвілля; громадських витрат для придбання продукції культурних [19].

Одним словом, лише врахування специфіки інтересів і потреб людей, наявної матеріально-технічної бази та відповідних кадрів, здатних реалізовувати культурно-дозвіллієві програми, й сприятиме підвищенню ролі цього виду діяльності у суспільстві.

1.3. Становлення ідеї організації дозвілля у вітчизняній педагогічній думці.

Першу вітчизняну ідею про те, як організувати відпочинок, було сформульовано у 20-30-х роках ХХ століття. Вона ж базується на дослідженні бюджетів часу, проведених С.Г.Струмлініним у низці цікавих наукових праць 20-х років. За даними досліджень, проведених під керівництвом В.А. Грушіна, Л. А. Гордона, Є.В. Колосова та В.Д. Патрушева в період з 60-х років були проведені ґрунтовні дослідження з питань споріднених проблем, у ході яких вивчалися обсяги культурної діяльності, моделі дозвілля основи соціально-наповненого змісту і саме в той час була створена специфічна теоретична база наукового пошуку – теорія соціології дозвілля [36].

Разом із цим вивчення дозвілля проходило паралельно з вивченням структурного складу, обсягів вільного часу. Особливий інтерес до вивчення вільного часу та визначення ролі дозвілля для творчого розвитку населення був викликаний роботами учених під керівництвом М. Пруденського.

У наведеному напрямі опрацювали соціологічне дослідження Л.А. Гордона, опубліковано у книзі Е.В. Колосова «Человек на рабочем месте» (Москва: Наука, 1973) і дослідження А.Л. Піменової та Є.В. Колосової. Цей

новий імпульс розвитку цього наукового напрямку став основою серії наступних емпіричних досліджень під керівництвом В.Д. Патруха (Інститут соціології АН СРСР). У цих наукових працях переконливо наведені докази, що соціально спрямоване, раціональне, раціонально використане дозвілля сприяє відновленню сил працюючого населення, має великий соціалізуючий потенціал, сприяє всебічно розвитку особистості.

Спробуємо реконструювати хід цього наукового пошуку.

В основі методологічних та методичних розробок теоретичної основи культурно-дозвільної діяльності у галузі культурно-просвітницької роботи лежить ім'я видатного педагога-практика, професора Г.Г. Карпова, який сформулював головне завдання культурної роботи з населенням (тодішній синонім культурно-дозвільній діяльності), визначив її функціональні напрями, а також визначив основні засади професійної підготовки фахівців для цієї галузі.

За теорією Г.Г. Карпова педагогічно організоване дозвілля має стимулювати учасників клубної роботи до змістовних, висококультурних занять, розвивати їхню власну культурну активність, будуючи її на основі широкої народної самодіяльності, що становить основу природної культурно-дозвільної діяльності населення.

Із середини 70-х років теоретичні дослідження в галузі культурно-дозвільного життя були представлені трьома основними школами: Санкт-Петербурзькою, Московською та Київською. Найбільшу наукову значимість мали дві школи – Петербурзька та Московська, які мали дві наукові течії. Перша була створена під керівництвом проф. Д.М. Генкіна та М.А. Аріарського, а друга – під керівництвом А.В. Шилова. Дослідники цієї школи вивчали проблеми художньо-творчої діяльності масової аудиторії та особистості, зосереджуючи увагу на особливостях сприйняття, уявлення, поведінки масової аудиторії під час проведення різних форм дозвілля. Вивчаючи теоретичні закономірності молодіжного дозвілля, Д.М. Генкін ініціював відродження та розвиток аматорського руху в країні. Саме тут, у

роботі Д.І. Генкіна, а також його учнів чи послідовників знаходимо теоретико-методологічний опис системи художньої діяльності, організацій культурно-дозвільної сфери.

Теоретичні настанови Д. Генкіна реалізовувалися у безлічі культурно-масових заходів по всій країні, зокрема й м. Рівне, в якому ним було організовано і проведено святкування 700-річчя від дня заснування міста.

До прикладу, щоб зробити свято незабутнім, вчені досконало вивчили проблему святкового дозвілля, поєднуючи теорію з проведенням широкомасштабної соціальної педагогічної експериментальної роботи з розробки та впровадження системи святкового календарного плану в життя країни.

Другий напрям у петербурзькій школі очолював В.Є. Тріюдін, який був одним із засновників аналогічної школи, а також В.В. Водзінський та А.В. Тихонова. Наприкінці 70 – початку 80-х років вони опублікували низку робіт, присвячених визначенню основних методологічних засад культурно-дозвільної діяльності та методології досліджень у сфері культурно-освітньої роботи.

Творчий колектив цих учених досліджував сам предмет дослідження – культурно-дозвільну діяльність виробничого підприємства. Одним з об'єктів дослідження був працівник, який залучався до різноманітних форм культурної роботи. В рамках дослідження вчені вивчили можливості вирішення протиріч «праця – дозвілля» за допомогою різних методів. Вони провели безліч соціально-педагогічних експериментів із формування соціально позитивних цінностей у працівників.

Московський інститут культури (З.Петрова, Ю. Ковшаров, В.Ядов) працював над проблемою використання соціологічних методів у дослідженні культурно-дозвільної діяльності, досліджував проблеми художньої творчості як проблему становлення людини у вільний час.

Величезну роль розвитку галузі внесли Є. А. Володимирова, Т. Р. Красильникова, Ю. Д. Красильников, Т. Р. Кисельова, Ю. А. Стрельцов.

Виділяючи специфіку сучасного етапу культури та аналізуючи їх у тісній взаємодії з особливостями сучасних політичних та економічних процесів, вчені визначають цей феномен як соціально-культурну діяльність.

У працях Ю.А.Стрельцова та В.А.Разумихина докладно розглянуті психолого-педагогічні аспекти спілкування та проблеми його організації в умовах культури.

Київський напрям культурно-дозвільних послуг розпочато І.Є.Ранішем та О.В.Сасиховим за участю Г.М.Загадарчук і Н.М.Цимбалюк. Вони вивчали теоретичні засади культурної діяльності; проводили дослідження зі специфіки її організації у країнах та займалися науковим забезпеченням основ нової державної політики у сфері культури; вивчали нові культурно-дозвільні технології; особливості культурно-освітньої діяльності різних верств населення; дозвільні орієнтації молоді, сільських жителів, інтелігенції, студентів. Вивчення культурного відпочинку населення було основним завданням учених у рамках проекту «Культура села». У цьому полягає особливість наукового пошуку цього напрямку. Його представники розвивали теорію культурно-дозвільної справи в тісному зв'язку з педагогікою та психологічною практикою культурно-дозвільної діяльності [36].

Нагадаю, що окремі результати цієї роботи були оприлюднені на республіканській науково-практичній конференції, організованій у Рівненському культурно-освітньому факультеті Київського державного інституту культури. А книга О.В. Сасихова, надрукована спільно з московським дослідником Ю. Стрельцовим в м. Улан-Уде, стала взагалі першим підручником із культурно-освітньої діяльності. Не втратила вона популярності і сьогодні, зважаючи лише на технічний аспект функціонування галузі.

Дослідження проблем розробки комплексної системи соціальної роботи у культурно-спортивному комплексі сільського регіону та дослідженню умов місцевої організації дозвілля сільського населення присвячується серія робіт київських учених, видана у 1989-1990 роках.

Протягом останнього періоду авторський колектив у тому ж складі – Ф.Башкирова, А.В. Сасихов, Н.М. Тарасюк – випустив низку робіт, присвячених різним аспектам самодіяльної аматорської творчості.

Новий напрям досліджень – теорія культурного дозвілля – був запропонований молодими українськими вченими у рамках дослідження проблеми моделювання культурних процесів, дозвіллевої технології та організаційно-методичних форм діяльності (Ю.М. Ключко, Н.В., Самойленко, І.В. Сорока та ін.). У 90-х роках ХХ століття в Україні проведено серію соціологічних досліджень нової соціокультурно-культурної реальності та вивчення проблем її модернізації (О.М. Семашко, Є.І. Суїменко). На думку дослідників, зусилля вчених у цьому напрямі мають бути спрямовані на вирішення протиріч між культурними потребами та інтересами населення України та можливості їх задоволення в закладах культури.

Одним із важливих засобів дослідження та трансформації культурно-дозвільної практики є, як відомо, науковий експеримент. При цьому цей різновид аналітичного дослідження передбачає створення соціальних умов для культурної діяльності, що істотно відрізняються від звичайних умов роботи об'єкта вивчення.

Всеукраїнський експеримент, спрямований на визначення активності роботи закладів культури в нових умовах господарської діяльності, супроводжувався суттєвими змінами у традиційному укладі закладів культури. Зокрема, було створено нові заклади культури (Центри дозвілля, Будинки фольклору, Будинки Просвітництва), зміни у системі оподаткування (запровадження пільг), що дозволяло керівнику установи здійснювати керівництво установою.

Особливості вирішення проблем культурно-дозвільної сфери у перехідний період полягають у реформуванні та модернізації системи у напрямі подальшої демократизації та різноманіття, що відбувається з урахуванням особливостей культурної обстановки у різних регіонах України.

Завдяки цьому наукове забезпечення даного процесу було підтверджено всеукраїнським соціологічним дослідженням «Стан та перспективи модернізації культурно-дозвільної діяльності України», що охоплювало 9 регіонів України. Для його реалізації було розроблено низку регіональних та галузевих підпрограм, однією з яких є проект Державної програми «Молодь та дозвілля» (О.М. Семашко, Є.І. Суїменко, Н.М. Цимбалюк) та державна програма «Розвиток культури села» (Н.М. Цимбалюк). Всі ці соціологічні дослідження базувалися на багатоаспектному підході до вивчення явищ духовної культури[26]. Було вивчено цінності різних груп населення, а саме: погляди на подальший розвиток культури фахівців з організації культурно-дозвільної діяльності на місцях; дослідження сучасної культурно-дозвільної ситуації в Україні, визначення впливу загальної соціально-політичної кризи на культурно-дозвільну сферу; аналіз культурної ситуації в Україні; виявлення впливу загальної соціально-економічної кризи на культурну сферу.

На сьогоднішній день, у рамках київської соціологічної школи з вивчення дозвілля функціонує Український Центр культурних досліджень (УЦКД), заснований у 1994 році на базі Українського Центру народної творчості, який займався методичним забезпеченням сфери народної творчості, художньої самодіяльності та культурно-дозвільної діяльності, організації, художніх фестивалів та конкурсів, культурологічних акцій. Український центр культурних досліджень сьогодні займається й розробкою нових концептуальних підходів до державної культурної політики України, вивчення різних аспектів культурної трансформації в українському суспільстві; підготовкою аналітичних матеріалів щодо розвитку галузі та окремого її елемента, розробкою та впровадженням методичних рекомендацій для закладів культури в областях України.

Саме тому для визначення особливостей, до прикладу, студентського дозвілля в Україні враховуються особливості його розвитку та становлення

вітчизняного студентства як соціальної групи, традиції її дозвільної діяльності.

В Україні процес становлення системи вищої освіти розпочався пізніше, ніж у Європі, що було пов'язано зі спробами оновлення та вдосконалення соціуму через освіту, що відображалось змінами у процесі здобуття державності. Таким чином, насамперед, це пов'язано з тим, що провідні завдання освітніх інститутів, механізми формування статусу студентської молоді пов'язані з її потребами в дозвіллі, зумовлювали поза навчальний процес.

Відтак зародження перших вищих навчальних закладів у нашій країні – місія студентства, студентське життя у перших вищих навчальних закладах України досліджували О. Алексюк, В. Баранник, В. Благий, Р. Голік, В. Горський та О. Іваненко, Л. Посох [10; 23; 31; 25; 12].

Однак, оскільки для виявлення специфіки студентського дозвілля важливим є визначення місії вищої освіти в історії країни, становлення студентської спільноти та регулювання навчально-виховної та позанавчальної діяльності в установі, необхідно відзначити, що, на відміну від європейських ЗВО, діяльність вищих навчальних закладів в Україні мала певні особливості (виникнення обумовлено різними факторами). Зокрема, усі перші вищі навчальні заклади були створені внаслідок розвитку нової культурно-освітньої ситуації, яка була створена на основі нової моделі інтелектуалізації загального соціально-культурного простору.

Отже, соціальний образ студентів, крімбогословської, доповнювався національною та просвітницькою складовими, які робили його зосередженим, на відміну від поступової зміни соціально-культурного образу європейського студента, та ставили дещо інші завдання.

РОЗДІЛ II. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОЗВІЛЛЕВОЇ РОБОТИ.

2.1. Специфіка організації дозвілля дітей.

Організація культурно-дозвіллевої діяльності являє собою, як відомо, двосторонній процес. В такому процесі доречно поєднані між собою форми дозвілля, вплив вчителя (вихователя, організатора, менеджера) та активна самодіяльність дітей, які мають право вибору типів та видів дозвілля. Кожна дитина має свободу щодо обрання способу, заповнення змісту запропонованого дозвілля.

Вчені чітко аргументували потребу й необхідність «організації» культурно-дозвіллевої діяльності разом із Б.А. Грушиним, тому що її вважають наслідком руйнувань конструкцій присутнього протиріччя у взаємовідношенні прагнень дітей задовольняти власні потреби, інтереси у вільний час чи бажання дітей, хоча їм не вистачає досвіду, особливо життєвого для вдалого застосування своїх знань, навичок, умінь, щоб повноцінно реалізувати в обраній дозвіллевій сфері життєдіяльності.

Ось чому і зумовлена особливостями обраного об'єкта, що може бути одночасно суб'єктом (вільний вибір форм, змісту, виду дитячого дозвілля) специфіка організації культурно-дозвіллевої діяльності.

При цьому потрібно враховувати, що особливості специфіки вміщують характер дитячого дозвіллевого спілкування – це рівень взаєморозуміння, повага, увага до психологічної сумісності, чуйність та відсутність застосування вказівного тону вчителем (вихователем, організатором). У такому випадку вчитель є носієм культурного, соціального досвіду та виступає посередником між культурою та дитиною. Технологічні аспекти цього процесу мають враховувати зміст педагогічного проектування та засвоєння дітьми матеріалу, засоби педагогічного впливу (методи, прийоми, форми).

Організація дозвілля – важливий напрям і клубної діяльності, яка вміщує в собі проведення культурно-мистецького заходу, створення

аматорських колективів, любительських об'єднань за обраними жанрами для населення різних вікових категорій.

Принцип виховання в клубному закладі – розвиток згідно потреб і сформованості індивідуальності. Коли питання стосується організації дитячого дозвілля – необхідно усвідомити, що діти також поділяються на вікові групи: старшокласники, підлітки, молодші школярі, з кожною категорією яких мають бути застосовані відповідні форми діяльності[10].

Організація дозвілєвої діяльності повинна відповідати сучасним потребам дітей. Головними завданнями цієї сфери дозвілля є:

- Всебічний розвиток дитини;
- Стимулювання, реалізація духовного й творчого потенціалів дітей;
- Процес формування суспільного та громадського досвіду;
- Виховання вольових якостей із формуванням активної життєвої позиції;
- Створення певної системи розвитку, пошуку, подальшої підтримки юних обдарувань;
- Формування здорового способу життя із залученням засобів фізичної культури, просвітницької діяльності;
- Залучення до соціокультурних цінностей дітей.

Сенс організації дитячого дозвілля фундаменталізується в заміні пасивної позиції особистості дітей у сфері дозвілля, що потребує педагогічного контролю, на активну, в результаті розвинення самоуправління дітей в цій діяльності через шлях опосередкованого педагогічного впливу.

Організація дозвілля допомагає в процесі залучення дітей засвоєнню соціальних, культурних цінностей та завдяки організаційному процесу можна уникнути пасивних позицій дітей в активному відпочинку. Діти не відчуватимуть пригнічення своєї самостійності чи власної ініціативності, навіть індивідуальності. Остання потребує відповідного пошуку для інтенсивного розвитку з боку педагогічного колективу.

Вплив керівника, організатора дозвіллевої діяльності дітей полягає не в створенні різноманітних форм виховної діяльності, що нерідко відбувається в реальному педагогічному процесі, а в уважному спостереганні за спрямуванням інтересів дітей і в допомозі їм «в організації дозвіллевої діяльності, не перешкоджаючи цілям, нав'язуючи старі форми» [9, С. 3-7].

Згідно концепції сутності діяльності сучасного керівника чи педагога як різновиду соціального управління (Т. С. Сухобська, Ю.М. Кулюткін, В.О. Якунін, Г.П. Щедровицький та ін.) й педагогічного менеджменту (Я.Л. Коломинський, В.П. Симонов, О.С.Цокур, О.М. Трубіцина, Т.І. Шамова та ін.) педагогічна діяльність керівника, вчителя в організації культурно-дозвіллевої діяльності дітей розкриває сенс як чітка функціональна система, що включає проєктувальну, гностичну, конструктивну, організаційну та комунікативну функції. Це цілеспрямований процес, що вміщує чотири провідних етапи: орієнтувальний, моделювальний, виконавчий і рефлексивний [26].

Перший етап – орієнтувальний педагогічної праці охоплює підготовчий етап керівника чи вихователя, учителя до етапу розробки педагогічних вирішень завдань в організації дозвіллевої діяльності дітей для його вияву потрібне бачення об'єктивних та суб'єктивних чинників щоб підвищити рівень ефективності процесу. Застосування також покращить процес з особливими структурними компонентами із їхніми взаємозв'язками: мета, зміст, способи, засоби, результат.

Другий етап – моделювальний, коли підготовка керівника до прийняття та ухвалення рішень стосовно організації культурно-дозвіллевої діяльності дітей виявляється на основі присутності суперечливих утруднень або ж при трансформації змісту інформаційних, пізнавальних, творчих, розважальних проблем в конструкцію управлінських завдань. Важливий і прогноз можливих реакції дітей на педагогічний вплив, що планується організатором. Присутній на такому етапі алгоритм та стратегія поведінки та дій дітей у кожному з видів дозвіллевої діяльності.

Третій етап – виконавчий і включає організатора чи керівника, вчителя, що має конструктивно побудувати модель вирішення основних завдань; підтримати мотивацію активних позицій дітей до позитивного ставлення дітей до виконання обов'язків їхньої творчої, пізнавальної, інформаційної, розважальної та рекреаційної діяльності; керівник та організатор має забезпечувати особливу зміну видів культурно-дозвілєвої діяльності дітей через шлях стимуляції активності творчого мислення, творчої діяльності, емоційної та вольової сфери та пам'ятати, що в дітей має бути присутнім інтерес, зацікавленість до пізнання нового. Регуляція також допомагає організатору в дозвіллі для дітей. Керівник може змінювати та корегувати направленість дозвілля відносно бажання дітей.

Четвертий етап – рефлексивний етап. Він виражає підготовку вчителя чи педагога-організатора до перевірки та контролю якостей виконань ухвалених рішень педагогіки стосовно культурно-дозвілєвої діяльності для дітей. Під усвідомленням особистісних настанов, можливостей учасників вирішувати поставленні завдання, завдяки аналітичному погляду на процес.

Розуміння логічних ланок управління, виокремлення суті раціональних засобів, прийомів, способів – покращують процес організації дитячого дозвілля. Спостереження за негативними наслідками надає можливість вирішення їх в майбутньому за допомогою розробки плану та з урахуванням недоліків, що відбулися раніше.

Організаторам дозвілля потрібно враховувати особливості вікових груп дітей.

Молодші школярі (6-10 років) – характеризуються бажанням вчитися для пізнання навколишнього середовища. В такому віці відбувається формування відповідальності, наполегливості, працьовитості. У них формується самостійність через процес опанування моральних норм. Діти пізнають світ за допомогою ігрової діяльності, тому основа організації дозвілля дітей цього віку – ігрова діяльність як універсальний метод пізнання та навчання. Клубні працівники мають бути уважні при організації конкурсів,

свят, ігрових програм, оскільки діти цього віку сприймають все навколо через незвичайний кольоровий реквізит чи яскраві образи, чудове оформлення.

Рекомендовані заходи, які можна класифікувати за напрямками: розважально-пізнавальні програми; фестивалі ігрової програми «Грайлик», театралізована ігрова програма; турніри з настільних ігор, організовані дитячі свята [10]. Маємо зауважити, що ця технологія включає сукупність певних методів, способів та предметів, необхідних для одержання кінцевого результату, для формування організаційної культури.

Технологічні аспекти є важливими елементами формування організаційної культури, оскільки трансформують об'єктивні закономірності в реальну практику та задають обрані параметри всім процесам, що відбуваються за відповідним алгоритмом педагога-організатора. Саме обрана технологія передбачає раціоналізацію та оптимізацію процесів в організації дозвілля дітей. Назвемо форми, які можна використати: дні відкритих дверей в культурно-освітньому закладі; творчі тижні – для дитячих книг, театру, музики, образотворчого мистецтва, кіно; дні для спілкування з природою; виставки; дитячі конкурси (районні, обласні, міжміські) тощо.

Підліткам (10-15 років) притаманна потреба пізнавати, показати себе іншим, відшукати однодумців, самоствердитися. У такому віці діти більш емоційно вразливі, мають початок статевого формування, тому в цей час починається створення відчуття такту в комунікації з іншими, адже з почуттів можуть з'являтися їхні складові: порядність, милосердя, совість, гідність, доброзичливість. Часто представники цієї групи мають бажання творчого підходу, креативності в опануванні ними нової справи або ж діяльності. Це означає, що в роботі з такою віковою групою важливими є групові або індивідуальні бесіди. Діти вчаться критично оцінювати власні вчинки та дії оточуючих, тому їм підходять об'єднання за інтересами, організації зустрічей чи консультацій з працівниками медичної, педагогічної, правової сфери, тощо.

Старшокласники (15-17 років) – мають бажання реалізувати навички, якими оволоділи раніше (в школі чи вдома) для застосування їх у подальшому життєвому шляху. В таких роках більше уваги діти приділяють суспільству, висловлюють власне бачення стосовно різноманітних подій, ситуацій в житті. Зазвичай цій віковій групі характерні форми такі організації дозвілля, як лекції, диспути, дні інформації, виставки рукоділля, ток-шоу, конкурси. Саме в цей час у них формуються основні риси характеру.

Підліткам важливий пізнавальний напрям діяльності. Форми дозвіллевої діяльності можуть бути найрізноманітніші: просвітницькі, хореографічні, музичні, декоративно-прикладні, театральні.

Організатор має ряд завдань із чітким алгоритмом дій, особливо при виборі масової дозвіллевої діяльності. Перш за все, потрібно мати уявлення про те, для кого і з якою метою проводитиметься захід, із дотриманням вікових категорій. Одним словом, лише врахування психологічних особливостей кожної вікової групи і складає важливий сегмент організації будь-якого виду культурно-дозвіллевої діяльності.

Для демонстрації роботи організатора (менеджера) в закладах культури, розглянемо підготовчий етап, враховуючи алгоритм до підготовчого етапу проведення свят у рамках конкретної установи [10].

- На початку року завідувачі відділів в закладах культури пишуть, як відомо, річні плани роботи. На цій підставі складається єдиний план роботи, в якому визначається, згідно розкладу, дата проведення заходу і призначається відповідальний за нього. Такий план затверджується директором та начальником відділу культури. Див., наприклад (Додаток А).

- До проведення заходу творчий колектив при закладі культури разом із директором обговорюють форму та зміст проведення заходу. Сценарій пише художній керівник, заздалегідь обговоривши його з працівниками методичного кабінету, залучаючи у разі потреби усіх зацікавлених у цьому процесі осіб.

- Підготовка й проведення заходу.

Колектив має знати про конкретну дату проведення заходу. Під час обговорень організаційного комітету вирішуються питання стосовно оформлення чи декорації, обговорюються дата й час для проведення заходу, кількість учасників заходу, примірний та потрібний кошторис. Організатор дозвілля для дітей має володіти навичками написання сценарію та мати поняття про його постановку, необхідну для успішного планового проведення обраного заходу.

Організатор отримує завдання, що обумовлює шлях та вибір форми дозвіллевої діяльності. Наприклад, для вирішення проблеми залучення дітей-підлітків до пізнавання образотворчого мистецтва України, потрібно проходити «сходінками популярної лекції» з екскурсією в Рівненський обласний краєзнавчий музей (Додаток Б). До речі, згідно відповідного розпорядження Управління Освіти і науки міськвиконкому та облдержадміністрації, працівники КЗ «РОКМ» закріплені за всіма ЗОШ міста для постійного читання там популярних лекцій із регіональної проблематики, що допомагає дітям краще орієнтуватися у місцевому матеріалі, формує відповідні патріотичні почуття.

Захід вміщує пізнання побутових виробів українців (Додаток В) та основні відомості про ремесла мешканців Рівненщини. Цей ряд можна варіювати безкінечно, виходячи з наявного матеріалу та фантазії організатора.

План постановки заходу – наступний крок в організації дозвілля для дітей. Він також складається з відповідної низки епізодів, зокрема:

1. Найменування епізодів заходу;
2. Перелік учасників;
3. Місце проведення;
4. Художнє оформлення;
5. Фінансове забезпечення заходу;
6. Відповідальний за проведення дозвілля;
7. Характер, зміст звукового супроводу (якщо він доречний).

Друга частина такого плану містить вирішення низки питань щодо організації «декоративної» частини дозвілля дітей. До них належать: розробка оформлення приміщення чи місця проведення, музичний супровід (при потребі), запрошення учасників та гостей (також при необхідності), розподіл робочих обов'язків для всіх виконавців практичної підготовки.

Коли при проведенні обговорення форми заходу обирають вид дозвілля для дітей – потрібно врахувати обсяг майбутньої діяльності, кількість часу для витрачання на підготовчі етапи. Організація дозвілля для дітей включає і розрахунок часових проміжків на кожний епізод заходу. Має бути передбачено і ще безліч питань, які можуть виникнути в процесі проведення заходу. До них також потрібно бути готовим і мати відповідний набір прийомів (реакції) на ці виклики.

Після проведення запланованого дозвілля для дітей – організатор традиційно підводить підсумки заходу, де основна увага приділяється аналізу позитивних та негативних сторін проведення дозвіллевої діяльності.

Спробуємо ці теоретичні настанови реалізувати у відповідній програмі конкретних дій, а саме: нами було проведено соціально-педагогічний експеримент із метою доведення значної чи значення ролі менеджера у покращенні організації відпочинку та розваг. Для цієї мети була обрана група підлітків віком 13-15 років й організовано та проведено декілька опитувань стосовно виявлення чи усвідомлювання ролі менеджера в покращенні організації дозвіллевої роботи. Це дало, за результатами проведення, перш за все, глибоке розуміння потреби менеджера в організації дозвілля для дітей.

Експеримент відбувався 20.04.2022 року у м. Рівне, Рівненської області. Кількість осіб – учасників 10 (дітей). Ситуація організовувалася в умовах пандемії та війни. Для проведення опитування використаний метод анкетування.

Респондентами були обрані учні 8-9 класів. Запитання анкети розроблені організатором та перевірені з дитячим психологом. В опитуванні наявні 14 запитань. Була проведена також спеціальна бесіда перед

опитуванням стосовно теми анкетування: дозвілля дітей та роль організатора дозвілля. Анкета мала змішаний характер (Додаток Г). Одні питання мали перелік відповідей, в інших підлітки мали можливість самостійно давати відповідь на окремі запитання.

Розглянемо відповіді на запитання анкети під номером два (рис. 2.1).

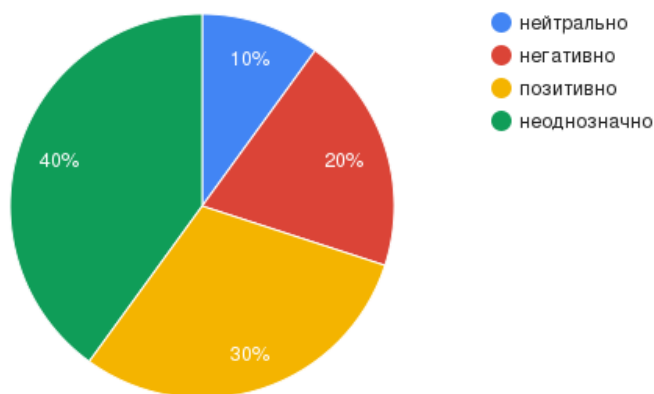

Рис. 2.1. Схематичне відсоткове співвідношення відповідей учасників анкетування на запитання про ставлення кожного із респондентів до дозвілля при участі керівника чи вчителя.

Четверо учасників відповіли про неоднозначне ставлення до організаційного дозвілля з керівником чи вчителем, тоді як троє дітей дали позитивну відповідь на запитання, а двоє чітко виразили негативний погляд на питання анкети і лише одна дитина зі всіх учасників мала нейтральну відповідь. Відповіді яскраво демонструють, що підлітки мають неоднозначність щодо проведення конкретного заходу дозвілля під керівництвом чи в організації.

Тому з'являється потреба в новому запитанні, яке б конкретизувало причини такої відповіді чи мало б на меті виявити ефективність участі підлітків у конкретному культурно-дозвіллевому заході з керівником, організатором, учителем.

Розглянемо нову діаграму відповідей на запитання анкети під номером 3 (Рис. 2.2).

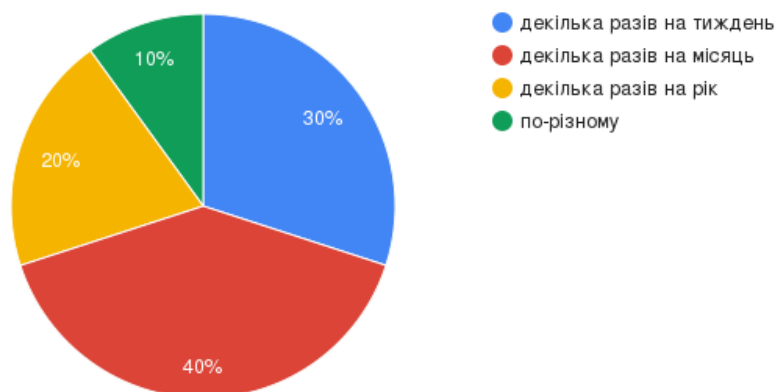

Рис. 2.2. Схематичне відсоткове співвідношення відповідей учасників анкетування на запитання про їхню участь у дозвіллях з керівником чи педагогом (лекції, читальні та музичні проекти, акції тощо).

Більшість підлітків відповіли, що декілька разів на місяць беруть участь в організаційному дозвіллі (під керівництвом учителя в організованих умовах). Двоє з них вважає, що лише декілька разів на рік брали участь в такому дозвіллі, троє учасників відповіли, що декілька разів на тиждень мають брати участь в організаційному дозвіллі. Один учасник мав невизначеність у відповіді. Основна група підлітків брала участь в організаційному дозвіллі та була знайома з процесом в ньому і ставилася до цього цілком позитивно.

Виходячи з таких результатів, необхідно розглянути основні причини участі підлітків у запропонованих заходах, виявити їх активність, ставлення до організаторів та інших організаційно-складових елементів заходу. Це продемонструє наступна діаграма (Рис. 2.3), виявлена в результаті обробки дослідницького матеріалу.

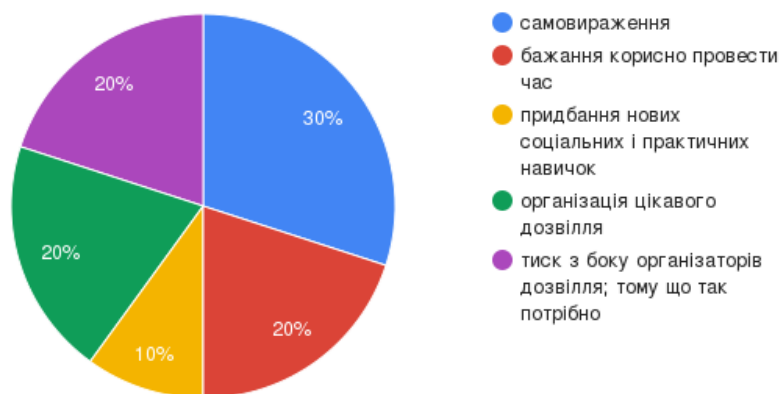

Рис.2.3. Схематичне відсоткове співвідношення відповідей учасників анкетування на запитання, що слугувало головною причиною прийняття участі підлітками в дозвіллі такого типу (організаційного дозвілля з керівником чи з вчителем).

Із відповідей на запитання анкети стає зрозуміло, що більшість опитуваних мала певну мету в самовираженні; відповіді інших учасників розділилися майже рівнозначно «між цілями корисно провести свій час» чи «придбати нові соціальні, практичні навички», або ж була цікава сама організація дозвілля.

Потрібно окремо відзначити, що під час проведення заходу був тиск із боку організаторів, а підлітки не мали особливого бажання брати участь у такому заході. Останнє може слугувати причиною, чому в другому запитанні анкети були відповіді неоднозначними чи негативними, оскільки діти мали обмін враженнями від проведеного організаційного заходу і не завжди вони були позитивними.

Таким чином, лише правильна і чітка організація будь-якого заходу з плановим алгоритмом дає більшу ймовірність успішного проведення культурного дозвілля з цікавими методиками для дітей, ніж відсутність та недотримання алгоритмічних послідовностей стосовно процесу проведення дозвілля дітей. Це й має бути враховано організаторами у повній мірі. І лише це забезпечуватиме заходу успіх.

2.2. Культурно-дозвіллева діяльність дітей.

Сфера дозвілля є складовою суспільного життя, яка одночасно слугує умовою для задоволення особистістю культурних, творчих, рекреаційних потреб та становить важіль для гармонізації соціального життя дітей.

У сучасному світі культурно-дозвіллева діяльність відіграє суттєве значення для формування й самовизначення людей. Дозвіллева сфера в Україні характеризується певною специфікою, що, в свою чергу, ускладнює процеси формування соціально-творчих особистостей.

Руйнування сталої традиційної інфраструктури дозвілля з одночасним виникненням нових комерціалізованих форм дозвіллевої діяльності є такими складнощами, а тому питання дозвілля для дітей потребують подальшого вдосконалення з урахуванням віку, ціннісних орієнтацій та потреб тощо.

У нашій країні культурно-дозвіллева сфера включає в себе:

- 1) Культурно-дозвіллеві заклади: будинки культури, клуби, будинки народної творчості, як методичні центри усієї системи КДД;
- 2) Відомчі установи соціально-культурної сфери: бібліотеки, філармонії, музеї, концертні зали, кінотеатри;
- 3) Заклади позашкільного спрямування: клуби за інтересами, палаци дитячої та юнацької творчості;
- 4) Літні табори;
- 5) Дитячі санаторії;
- 6) Спортивні майданчики, стадіони;
- 7) Паркові комплекси.

Існує потреба оптимізації дозвіллевої інфраструктури, зокрема й соціально-педагогічними засобами та за допомогою менеджерського супроводу. Наприклад в Україні Палац дитячої та юнацької творчості містить соціально-виховні відділи, але їх діяльність та зміст залишається дещо односторонніми, тобто організація діяльності торкається чи пов'язана із здебільшого масовими заходами. З однієї сторони, цей приклад свідчить про

наявність соціального розвитку культурно-дозвіллевої діяльності, але з іншої сторони, – це свідчить й про обмеженість дозвіллевої діяльності в заданому напрямі.

Проаналізуємо зміни у закладах культурно-дозвіллевої діяльності для дітей крізь часові проміжки (Додаток Д).

У роки розвитку інформаційної сфери потрібно проводити інноваційні зміни для покращення культурно-дозвіллевої діяльності дітям за допомогою спеціальних нових проєктів, покращення активного дозвілля.

Розглянемо специфіку організації дозвілля на конкретному спеціальному закладі у Києві, а саме – Київський палац дітей та юнацтва містить професійний колектив із чіткими організаційними алгоритмами для проведення культурно-дозвіллевої діяльності дітям.

У Палаці існує 200 напрямів навчальної та культурно-дозвіллевої роботи. Діти віком від 5 до 21 року мають можливість обрати свій освітній та культурно-пізнавальний маршрут. Нагадаю, що подібні структури з дещо меншим потенціалом функціонують фактично у кожному обласному центрі, діяльність яких варіюється чи обумовлюється специфікою області, набором традиційних чи інноваційних форм діяльності, а також педагогічним колективом і його здатністю оперативно відгукуватися на потреби дітей[10].

Для вихованців Палацу існують три рівні навчальної програми. Початковий – знайомство з Палацом і його можливостями. Основний – вибір свого освітнього та культурно-пізнавального маршруту. Вищий – отримання початкової професійної підготовки, необхідної у подальшій професійній діяльності чи її виборі, який дає можливість визначитися з подальшою власною освітою.

Діти мають можливість обрати індивідуальну програму, рівень освіти, форму об'єднання: клуб, гурток, агентство, студія, творча майстерня, секція, лабораторія тощо.

Крім цього, функціонують Мала Академія наук «Дослідник», агентство «Юн-Прес», Бізнес-центр, Центр молодіжної дипломатії «Unitis», Центр

«Дозвілля», університет математиків, юних психологів, Центр інформаційних технологій, медична школа, авіа-космічний центр тощо, що дають широкі можливості сьогодні для більш глибокого вивчення спеціалізованих предметів, практичного знайомства з майбутньою професією.

Палац проводить традиційну олімпіаду «Юні математичні таланти», конкурс науково-дослідних робіт членів Малої Академії Наук, фестивалі музичних колективів «Золота осінь», хорових колективів «Співає Київ весняний», «Прем'єра», театральних колективів «Срібне джерело», виставки дитячої творчості «Барви весни», гра-конкурс «Екологічні проблеми великого міста», «Інтелект-турнір» тощо. Щорічно серед гуртківців Палацу проходить конкурс «Сузір'я Палацу», а для педагогів та організаторів проводиться конкурс педагогічної майстерності «Кришталеве яблуко»[10].

Коли відзначаються національні свята і пам'ятні дати, наприклад, це День захисника України, День Гідності і Свободи, День Соборності України, День Незалежності України, День Збройних Сил України рекомендується провести фестивалі-конкурси з патріотичними піснями, вечори прози і поезії на тематику українського свята, конкурси або виставки творів образотворчого мистецтва. Рекомендовано вшанувати сучасних героїв-захисників України та пам'ять загиблих за свободу, єдність, незалежність українського народу[26]. Важливе дбайливе ставлення до рідної землі, – до своєї «малої батьківщини». Тож, як бачимо, перелік чи алгоритм заходів достатньо традиційний і регламентується святковим Календарем України [10]. Ця практика функціонує по всій країні і деталізується лише назначними регіональними особливостями.

Історія України має бути відомою кожній дитині, особливо українські традиції, які займають перші місця серед інших країн також, наш національний одяг відомий далеко за кордонами. Українські пісні і зараз популярні серед наших виконавців та радо сприймаються в усьому світі. Повага до країни має присутність в кожній людині, що залишається на наших землях.

Звичаї, фольклор – посідають головні місця у свідомості українських дітей і про це маємо пам'ятати в організації їх дозвілля. Нема в людини місця важливішого, ніж те, де народилась вона, землі, на якій зростала.

Завдяки віковому розподіленню дітей можемо звернути увагу на потреби підлітків в культурно-дозвіллевій діяльності. Підліткам та навіть старшокласникам близькі інформаційно-пізнавальні напрями роботи. В клубних закладах рекомендують використовувати різноманітні види й форми дозвіллевої діяльності, оскільки разом вони створюють всебічне ціле, що зацікавлює дітей цієї вікової категорії. Це можуть бути просвітницькі, музичні, театральні, декоративно-прикладні, хореографічні заходи. Цікавими є колективні творчі справи, збагачені творчістю, працею, радістю та товариською. Така діяльність зможе збагатити колектив учасників соціальним цінним досвідом, покращать міжособистісні взаємовідносини.

Кожна дитина зможе вдосконалити чи виявити кращі якості й здібності. Такі творчі справи в колективі є інтерактивними тому, що всі учасники – це дуже активні організатори і, одночасно, виконавці обраної діяльності. Існує класифікація таких груп за характером проведення заходу:

1. Трудовий характер – це сюрпризи, «фабрики» тощо;
2. Пізнавальний характер – різноманітні таємниці з розгадуванням, прес-конференції, турніри, вікторини, естафети з розповідними елементами, допитливий клуб, турнір знавців, спеціальні тематичні вечори із веселими завданнями. Саме вони стимулюють пізнавальну активність;
3. Спортивно-оздоровчий – літні спартакіади, туристські ігри, малі олімпійські ігри, спартакіада народних ігор, спрямовані на розвиток відповідних фізичних якостей дитини;
4. Художньо-естетичний – літературно-художні конкурси, конкурси з картинами, лялькові театри, конкурси знавців поезії та віршів, конкурси пісень на різну тематику. В основі яких – естетична функція;
5. Організаторський – колективне планування, створення живої газети, загальні збори колективу, чергування в творчих дорученнях.

При цьому гра допомагає отримати нові комунікаційні навички дітям незалежно від віку, хоча відсоток впливу ігрового дозвілля буде більшим для дітей молодшого віку, але, потрібно відзначити, що не менш важлива гра й для підлітків, старшокласників. Таку діяльність називають колективним ігровим спілкуванням, коли кожна дитина бере участь в спілкуванні і є його активним учасником.

Формами для колективного ігрового спілкування слугують: «П'ять хвилин для мистецтва», «Презентації світу», «Театр-експромт», «Турнір ораторів», «Чарівний стілець», «Інтелектуальна гра».

Патріотичне виховання також є важливим процесом як цілеспрямованого, систематичного, але й організованого, планомірного впливу на свідомість підростаючих поколінь до сформування почуття любові до Батьківщини через виховання високих моральних, громадських, професійних, психологічних і фізичних властивостей, що необхідні для реалізації творчого та інтелектуального потенціалів індивідуальної особистості за інтересами повного різноманітного розвитку суспільства із забезпеченням готовності до захисту Вітчизни й прихильності до своєї країни. Це особливо важливо сьогодні, у час війни.

Найчастіше організатори використовують в іграх слова та літери, оскільки вони допомагають спрямовувати обмін думками серед дітей, обмін досвідом, знаннями та поглядами на життя. Так всі діти зможуть збагатитися новою мовленнєвою культурою та покращити її, а разом із тим й збагатити словникові збереження. Ігри з літерами та словами включають: кросворди з різними формами завдань, шаради, омоніми, чайнворди, ігри із складанням слів, одним словом, усе те, що сприяє допитливості дитини.

Для розвитку інтелектуальних можливостей, покращення уваги та концентрації використовують ребуси, головоломки, логічні ігри. Такі ігри потребують від учасників логічного мислення, розумових дій, певних знань та слугують ефективними формами дозвілля і завжди викликають інтерес.

Ігри в дозвілльєвій сфері часто використовують к залах, де є глядачі та учасники, в школах, клубі за інтересами та на відкритому майданчику, що актуально під час пандемічних умов.

При цьому їх також можна класифікувати за характером самого процесу організації, зокрема:

1. Гра-фокус.
2. Гра-атракціон.
3. Гра-жарт.
4. Масові ігри.

Серед ігор-фокусів популярні такі: «Важка монета», «Дізнаюсь ваш місяць народження», «В якій руці монета?». Ігри-жарти включають: «Я – відомий чарівник», «Нісенітниця», «Назвіть наступне...», «Неочікувані відповіді». До ігор-атракціонів відносять: «Склади слово», «Що до чого?», «Влучання в ціль», «Обертання обручів», «Відгадайте приказку». Масові ігри – це і віршовані, і музичні ігри [8, 36, 23].

Увага організатора культурно-дозвілльєвої діяльності повинна приділятися й пізнавальним іграм. Такими, до прикладу, є: ігри юних натуралістів («Звір, птиця, небилиця», «Знайди відповідь»); математичні ігри («Сума трьох чисел», «Веселе множення та ділення», «Чи можливо?»); географічні ігри («Географія України», «Вісім столиць», «Географічна мозаїка»); літературні ігри («Пошуки синонімів», «Пошуки антонімів», «Письменник чи не письменник», «Відгадай автора») [36, 26].

Пізнавальних розважальних ігор для культурного дозвілля насправді дуже багато, але потрібно враховувати при їх відборі організаційні моменти для проведення культурно-дозвілльєвої діяльності дітям, адже кожна вікова група має власну специфіку сприйняття будь-якого матеріалу.

Цікавою грою є вікторина, в ній відбувається розвиток інтересів та присутнє формування активності дітей. Вікторина складається, як правило, з запитань та відповідей з однієї галузі знань або з різних галузей. Зміст вікторин завжди різниться й залежить від вибору, якого дотримується

організатор заходу. Наприклад: «Поєдинок ерудитів», «Склади слово», «Ерудит-лото», «Три мудреці» [23, 29]. І цей ряд можна продовжувати й надалі.

Більш детально розглянемо достатньо популярну форму серед дітей – гру-мандрівку. Це гра, в якій діти мають уявляти, що подорожують. Зазвичай такі ігри рекомендують проводити в приміщенні, що допомагає краще фантазувати дітям та зосереджуватися на завданні, що потребує тип обраної гри. В нашій грі тема буде про здоровий спосіб життя із збереженням свого здоров'я та з його зміцненням. Корекційною метою обраної гри є покращення уваги, уяви, пам'яті та розвинення активної уваги. Отже :

Учасники – десять підлітків.

Потрібне елементарне обладнання: малюнки або ілюстрації, що демонструють приклади здорового способу життя в Україні; а також прислів'я, різні приказки на задану тему; музика за вибором колективу та звукова гімнастика для більш комфортних умов комунікації між підлітками та організатором.

План організаційних кроків:

- I. Організаційні моменти.
 - 1) Слова для вступу з «дозвіллевого процесу» організатора
 - 2) Повідомлення теми
- II. Оголошення обраної теми, обговорення мети дозвілля та нашого заходу.
- III. Основна частина.
 - 1) «Наші предки знали, що потрібно вживати...».
 - 2) Ігри за обраною тематикою.
 - 3) Звукова гімнастика.
 - 4) Зупинка.
- IV. Підводимо підсумки. Обговорюємо враження та результати заходу культурно-дозвілєвої діяльністю.

Хід роботи:

1. Слова для вступу в дозвіллевому процесі організатора.

«Сьогодні проведемо з вами гру-подорож з уявним контекстом на тему: «Збереження нашого здоров'я». Зверніть увагу на вислів у вірші Надії Красоткіної:

Здоров'я – розкіш для людини,
Найбільша цінність у житті.
Як є здоров'я день при днині,
Можливість є йти до мети.

2. Повідомлення теми дозвілля.

- Люди кажуть, що здоров'я є найдорожчим скарбом для всіх. Як думаєте, чи вони праві в цьому? Що означає здоров'я у вашому розумінні? Поділіться думками.

Хто здоровий, той сміється
Все йому в житті вдається.
Він долає всі вершини –
Це ж чудово для людини.

Хто здоровий, той не плаче,
Жде його в житті удача,
Він уміє працювати,
Вчитись і відпочивати.

Бо здоров'я – це прекрасно,
Здорово, чудово, ясно.
І доступні для людини
Всі дороги і стежини.

Наш захід присвячений обговоренню нашого здоров'я і важливості збереження його в непростому житті.

Його Основна частина представлена наступним чином (сценарій):

1) «Наші предки знали, що потрібно вживати»

Ким були наші предки?

Давайте згадаємо, яка ж їжа переважала в меню українського народу раніше, а можливо й зараз?

(Улюблені страви українців – капуста та борщ, а овочами: часник, цибуля, хрін та огірки). Часто готували й страви з картоплі – це печену картоплю, варену та смажену. Більш рідкісними були страви з м'яса, а ось сала споживали багато. Ще рідше зустрічалися страви з птиці чи яєць. Популярними в наших предків були варені каші: гречана, з проса та кукурудзяні каші.

2) Ігри за обраною тематикою.

Гра розвиває швидкість реакції та й творчо, креативно мислити і давати оригінальні відповіді на запитання. Це надає простору для процесу мислення й слугує інструментом культурно-дозвіллевої діяльності. Також під час процесу гри виконується важлива розважальна функція, знижуючи рівень тривоги в дітей.

До прикладу, наша гра має назву «Одна цікава річ про моє здоров'я».

Учасники залишаються на своїх місцях, хтось обраний із десяти учасників має розпочати гру. Він тримає в руках ручку або інший обраний предмет (в нашому випадку ручка) й намагається охарактеризувати своє здоров'я лише одним словом. Наприклад «сила» й передає ручку наступному гравцю, але завдання ускладнюється тим, що обирається група слів за частиною мови. Ми обрали іменник. Головне – це не застосовувати більше одного слова для стислої відповіді, але ми використовували і асоціативне мислення. Наприклад слово «гора» теж враховувалося і всі розуміли його сенс у даних відповідях гри.

Ми застосували й іншу цікаву гру «Ігри молоді у темряві».

Учасники заходу – десять підлітків віком від 13 до 15 років.

Обирається організатор, першого разу це ввійшло в функції проведення заходу керівником. Ведучий чи ведуча обирають тему гри, в нашій ситуації

про здоров'я. Гра підходить для різних тематичних вечорів у шкільні роки чи навіть у позашкільний час, але має бути в організаційному алгоритмі з керівником заходу. Вона допомагає виявити лідера чи лідерів у загальному колективі. Під час обраної гри відбувається детальне обговорення тематики дозвілля й відбувається повний обмін інформацією між учасниками діяльності.

Бажано, щоб стільці були розташовані по колу, але можна використовувати й лавки. Після оголошення теми учасники починають обмінюватися думками стосовно конкретної теми, але в цей час ведучий повідомляє, що тепер учасники мають заплющити очі і лише потім продовжувати розгляд теми та подальшу розповідь за темою здоров'я. Для більшості учасників такі події стануть неочікуваними.

Перший час через збентеження діти не відчуватимуть комфортні умови для активного спілкування, але завданням керівника та організатора є підтримання спілкування, розмови всіх учасників, зацікавлювати новими уточнюючими запитаннями щодо обраної теми гри до логічного завершення.

Особливістю гри «У темряві» для дітей є відвертість вираження власних думок, спроба індивідуального формування думок та донесення їх іншим. З'являються навички лідерства, навіть у тих, хто раніше не міг наважитися до відповіді на запитання інших тем. Оригінальність проведення таких ігор дозволяє знижувати напругу в колективі, а також вкотре підкреслює важливість функції менеджера та керівника в проведенні культурно-дозвілєвої діяльності дітям.

Коли у людини закриті очі, міміка стає більш виразною і ведучий (організатор) може спостерігати за різними виразами дитячих облич та на зміну настроїв колективу, на реакції відповідей свої чи інших учасників.

3) «Звукова гімнастика».

Підлітки обрали музичний супровід за власним бажанням. Музика не була гучною, тому незручностей не завдавала.

Учасники – десять дітей, поділили на дві команди по п'ять дітей на кожену команду. Мета розподілу – залучення дітей до активної участі в колективі за важливою участю керівника заходу.

Кожна команда має сплітати руки, щоб стати своєрідним ланцюгом. Унаслідок розподілу, команди мають стати двома ланцюгами та одна команда має бути навпроти іншої команди. По черзі команди викликають обраних гравців із протилежної команди, називаючи ім'я або прізвище обраного учасника. Він має підбігти до протилежної команди та спробувати розірвати ланцюг між гравцями, але в одному місці, яке обрав під час наближення. Коли учаснику це вдається, то він може обрати того, хто піде з ним в його команду як новий гравець; якщо ж він не розриває ланцюга протилежної команди, то стає в ланцюг сам як доповнення ланцюга супротивників до звільнення своєю командою. Звичайно, що перемога за тими, в кого більше учасників за певний проміжок часу.

У такій грі діти навчаються командній роботі, вирішують конфліктні завдання, вчать відповідати за власні вчинки й активно беруть участь у культурно-дозвіллевій діяльності. Гра демонструє одночасно і важливість ролі менеджера в організації дозвілля. Без керівника гра не могла б бути цікавою, адже завжди є суперечливі моменти і регулятивні функції організатора очевидно потрібні і в дозвіллевій діяльності для дітей.

4) «Зупинка»

В якості «зупинки» обговорили найшкідливіші продукти харчування:

- Жувальні цукерки, карамельні цукерки та пастила. Оскільки цукор у значних кількостях може пошкоджувати зубну емаль, але не цукор хвилював підлітків, а хімічні добавки у великих кількостях та барвники. Ми дійсно звернули увагу на склад таких цукерок і зрозуміли, що останні речовини є головною проблемою сучасних продуктів харчування.

- Чіпси магазинні складаються, як виявилось, з вуглеводів та жиру під оболонкою барвників, замінників смаку, що можуть надавати звикання смакових рецепторів до них. У результаті гри більшість учасників висловили

ініціативу аналогічну заміні магазинних чіпсів на продукти домашнього приготування із звичайної картоплі та органічних приправ.

- Шоколадні батончики також переповнені надмірними кількостями хімічних добавок, іноді генетично модифікованими продуктами, барвниками. Під час цієї гри деякі діти поділилися історіями про проблеми зі шкірою після регулярного вживання таких батончиків. Інші учасники обговорили низьку якість продукту теперішніх виробів із шоколаду.

- Ковбаси, сосиски – містять приховані жири, замітники смаку, у кращому разі продукти сої, а не м'яса. Під час гри у колективі виникли питання й щодо контролю якості цих продуктів.

- Солодкі газовані напої викликали також багато дискусій, але через деякий час учасники зійшлися на загальних думках, що в надмірному споживанні напої такого типу можуть негативно впливати на організм.

- Майонез як популярний продукт, на жаль, умістив велику кількість жирів, вуглеводів, барвників, заміників, разом із ним потрапили в цю категорію соуси магазинні та кетчуп.

- Звичайно, що локшина швидкого приготування позбавлена натурального складу. Серед опитуваних локшину швидкого приготування споживало мало дітей і всі вони в подальшому давно від неї відмовилися на позитивний момент обговорення.

- Сіль, але саме в надмірному споживанні, у дітей можуть підвищувати тиск і в дорослих також. Тому дітям рекомендують лише йодовану сіль.

- Алкоголь. Суміш різноманітних речовин, що пошкоджує систему травлення, негативно впливає на організм та заважає засвоєнню вітамінів, мінералів. Цей процес відбувається з часом, але учасники чітко усвідомлюють це уже зараз, що алкоголь не вартий проблем зі здоров'ям у майбутньому. Це стало невеличким приємним відкриттям для організатора опитування.

Таким чином ми відкрили деякі «завіси» на питання здоров'я через величезний шлях обговорень, опитувань, використань комунікаційних навичок та через обмін досвідом за темою здоров'я.

IV. По завершенню гри підводимо підсумки. Обговорюємо враження та результати заходу культурно-дозвіллевої діяльності.

Учасники заходу дізналися головні аспекти обраної теми, навчалися основам комунікації в колективі під керівництвом організатора заходу культурно-дозвіллевої діяльності. Після усної відповіді на запитання про захід, всі учасники відповіли, що їм сподобалася незвичайна організація культурно-дозвіллевої діяльності. Діти мали можливість покращити індивідуальне мислення та проявили креативність в участі нашого заходу.

Як результат цієї роботи, знову провели анкетування, але з декількома запитаннями та отримали такі результати (Рис. 2.4.)

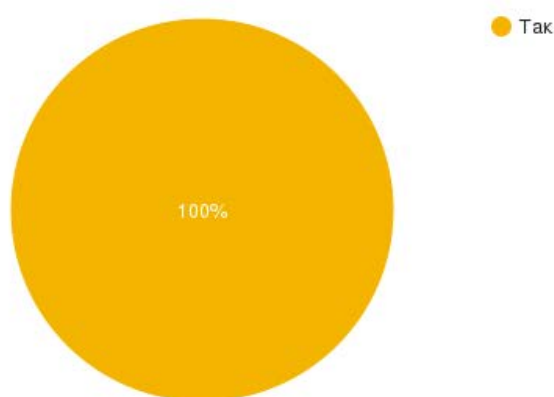

Рис.2.4. Схематичне відсоткове співвідношення відповідей учасників анкетування №2 на запитання під номером 1 про потребу керівника, менеджера, вчителя в культурно-дозвіллевій діяльності.

Результати опитування продемонстрували, що всі учасники анкетування впевнені в потребі та важливій ролі менеджера в процесі дозвіллевої діяльності.

Цікаві результати отримані при повторному опитуванні дітей після проведення нашого організаційного тематичного заходу (Рис. 2.5).

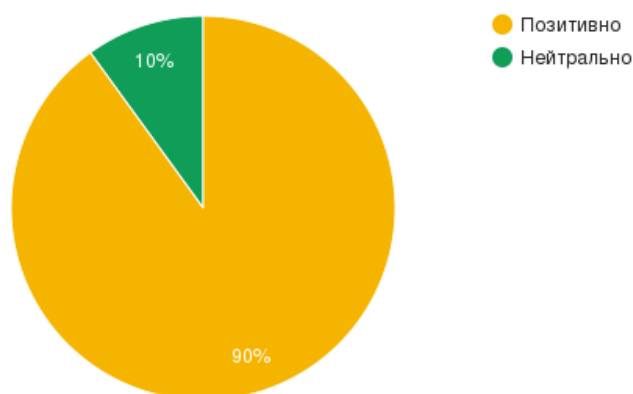

Рис. 2.5. Схематичне відсоткове співвідношення відповідей учасників анкетування № 2 на запитання під номером 2 про ставлення до дозвілля за участі керівника чи вчителя після нашого організованого заходу.

Більшість учасників позитивно ставиться до такого типу дозвілля, при цьому попередні результати були менш втішними. Лише один учасник має нейтральне ставлення, але це залишається на доопрацювання власних методик.

Маємо підкреслити, що на третє питання про симпатію до нашої організованої культурно-дозвіллевої діяльності – всі учасники відповіли схвально. Всі 100% дітей вподобали наш захід і вони готові взяти участь у ньому повторно за власним бажанням.

Таким чином, у сучасній Україні культурно-дозвіллева діяльність для дітей має зазнавати змін і застосовувати інноваційні методи роботи з дітьми різних вікових груп, згідно уподобань дітей. Роль менеджера в організації дозвілля залишається важливою, кожен захід має контролюватися організатором згідно спеціального алгоритму методик для цього процесу. І лише тоді можна сподіватися на якісний результат.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз спеціальної літератури, практики організації культурно-дозвілєвої діяльності у конкретному закладі, а також врахування інформації, отриманої під час проведення занять із професійно-орієнтованих дисциплін та у процесі спілкування з учасниками культурно-дозвілєвих об'єднань, дав змогу встановити наступне:

- Дозвілля – це соціокультурний резонатор зміни загальної соціальної системи та всіх підсистем соціального та індивідуального розвитку та одна із способів її розвитку й виявленням її життєздатності, що дозволяє краще уявити соціальний образ суспільства, а також дає зрозуміти міру його духовності та перспективність.

- Існує певна традиція відокремлювати соціологію вільного часу від соціології дозвілля і розглядати її як дві окремі галузі. Але в наукових працях поняття «дозвілля» та «культурне дозвілля» часто використовуються як синоніми.

- Серед основних сфер життєдіяльності України, що не залежить від характеристики політичних організацій та особливостей економічної системи, виділяється культурологічна, спрямована на визначення основних ідеологічних установок суспільства (державної культурної політики), системи суспільних цінностей, що реалізовувалася у формі державної культурної політики[26]. Вона спрямована на організацію та проведення культурно-дозвілєвої діяльності населення й є одним із важливих засобів дослідження та трансформації культурно-дозвілєвої практики.

- Одним із важливих чинників дослідження результату ефективності цієї діяльності є експеримент. При цьому цей різновид аналітичного дослідження передбачає створення соціальних умов для культурної діяльності, що істотно відрізняються від звичайних умов роботи об'єкта вивчення.

- Всеукраїнський експеримент, спрямований на визначення активності роботи закладів культури в нових умовах господарської діяльності, супроводжувався суттєвими змінами у традиційному укладі закладів культури. Зокрема, створено нові заклади культури (Центри дозвілля, Будинки фольклору, Будинки Просвітництва), зміни у системі оподаткування (запровадження пільг), що дозволяло керівнику установи здійснювати більш ефективно керівництво установою.

- Особливості вирішення проблем культурно-дозвільної сфери у перехідний період розвитку нашої держави полягають у реформуванні та модернізації системи у напрямі подальшої демократизації та різноманіття, що відбувається з урахуванням особливостей культурної обстановки у різних регіонах України.

- З метою визначення ефективності наукового забезпечення цього процесу й було проведено всеукраїнське соціологічне дослідження «Стан та перспективи модернізації культурно-дозвільної діяльності України», що охопило 9 регіонів України. Для його ефективного реалізації розроблено низку регіональних та галузевих підпрограм, однією з яких є проект Державної програми «Молодь та дозвілля», спрямованого на виявлення ефективності діяльності закладів культури у нових умовах господарської діяльності[26]. Цей процес супроводжувався суттєвими змінами у традиційному укладі закладів культури. Зокрема, було створено нові заклади культури (Центри дозвілля, Будинки фольклору, Будинки Просвітництва), зміни у системі оподаткування (запровадження пільг), що дозволяло керівнику установи здійснювати керівництво установою.

- Організація культурно-дозвільної діяльності являє собою двосторонній процес, у якому логічно поєднані між собою форми дозвілля, вплив учителя (організатора) та активна самодіяльність дітей, які мають право вибору типів та видів дозвілля (занять).

- Кожна дитина, як і будь-яка людина конкретного віку, професії чи власних культурних уподобань має право щодо обрання способу, заповнення

змісту запропонованого дозвілля. У цьому зв'язку вчені чітко аргументують потребу й необхідність «організації» культурно-дозвіллевої діяльності, адже власний вибір занять й повинен передбачати максимальну самореалізацію під час їх проведення. Саме тому вільний час і гіпотетично являє собою потужний потенціал для можливого саморозвитку, адже конкретна людина сама знаходить форми його проведення, які найбільше відповідають її потребам, інтересам, установкам.

- Сенс організації дитячого дозвілля передбачає зміни в заміні пасивної позиції особистості дітей у сфері дозвілля, що потребує педагогічного контролю, на активну в результаті розвинення самоуправління дітей в цій діяльності через шлях опосередкованого організованого впливу.

- Організація дозвілля допомагає процесу залучення дітей та засвоєнню ними соціальних, культурних цінностей й завдяки організаційному процесу можна уникнути пасивних позицій дітей в активному відпочинку. Діти не відчуватимуть тиску на свою самостійність чи власну ініціативність, навіть індивідуальність. Остання потребує постійного пошуку нових форм роботи для інтенсивного розвитку з боку впливу керівника чи організатора заходу.

- Патріотичне виховання є важливим процесом цілеспрямованого, систематичного, а відповідно, й організованого, планомірного впливу на свідомість підростаючих поколінь з метою формування почуття любові до Батьківщини через виховання високих моральних, громадських, професійних, психологічних і фізичних властивостей, що необхідні для реалізації творчого та інтелектуального потенціалів індивідуальної особистості за інтересами повного різноманітного розвитку суспільства із забезпеченням готовності до захисту Вітчизни й прихильності до своєї країни [26]. Це особливо актуально сьогодні у час війни РФ в Україні.

- Результати експериментальної частини дослідження продемонстрували наступне: при першому анкетуванні неоднозначне ставлення дітей до організації культурно-дозвіллевої діяльності із залученням керівника чи організатора. Дані ці установки змінилися під

впливом проведеного заходу, коли діти отримали можливість взяти безпосередню участь в організаційному культурному дозвіллі. Наступний етап анкетування зазнав змін, а відповіді дітей підтвердили значну роль менеджера в організації культурно-дозвілльової діяльності. Результати мали однозначне схвалення проведеного заходу, дітям сподобалось організаційне дозвілля, а також вони б взяли участь повторно за власним бажанням.

- Тож анкетування є зручним способом дослідження ефективності діяльності будь-якого колективу. Ми обирали групу підлітків для демонстрації важливості у роботі функції, особливостей та принципів дозвільної діяльності. В результаті відбувся процес виявлення форм й методів дозвільної роботи, які можуть бути використані в закладах культури.

- У процесі проведення даного дослідження вивчалася організація дозвілля у закладах культури України і здійснено аналіз роботи закладів культури з виокремленням їхньої діяльності.

Таким чином, культурно-дозвілльова сфера вміщує:

1) Культурно-дозвілльові заклади: будинки культури, клуби центри дозвілля, а також методичні структури, до яких належать обласні (міські) центри народної творчості, мета створення яких – методичне забезпечення цієї діяльності;

2) традиційні установи соціально-культурної сфери: бібліотеки, музеї, філармонії, концертні зали, кінотеатри тощо;

3) Заклади позашкільного спрямування: клуби за інтересами, палаци дитячої та юнацької творчості;

4) Літні табори;

5) Дитячі санаторії;

6) Спортивні майданчики, стадіони;

7) Паркові комплекси.

- У той же час існує нагальна потреба оптимізації дозвілльової інфраструктури, в тому числі соціально-педагогічними засобами та за допомогою менеджерського супроводу.

- Цікавими у процесі організації різних видів культурно-дозвіллевої діяльності є колективні творчі справи, що збагачені творчістю, працею, радістю та товариськістю. Така діяльність зможе збагатити колектив учасників соціальним цінним досвідом, покращать міжособистісні взаємовідносини. Кожна дитина зможе вдосконалити чи виявити кращі якості й здібності. Такі творчі справи в колективі являються інтерактивними, тому що всі учасники – це дуже активні організатори і одночасно виконавці діяльності.

- Ставлення до дозвілля за участі керівника чи вчителя після організованого заходу у дітей зазнало суттєвих змін, зокрема унаслідок повторення анкетування виявилися значні зміни у відсотковому співвідношенні порівняно з результатами першого анкетування, що підтвердило ефективність ігрових форм, широкого спілкування з однолітками тощо.

- Більшість учасників організованих заходів позитивно ставляться до такого (активного) типу дозвілля з участю керівника, вчителя чи організатора, відтак попередні результати були менш втішними. Лише один учасник має нейтральне ставлення, але це залишається на доопрацювання власних методик організатора.

- Підкреслимо, що на третє питання анкети стосовно зміни ставлення до організованої культурно-дозвіллевої діяльності – всі учасники відповіли схвально. Всі 100% дітей вподобали наш захід і вони готові брати участь у ньому повторно за власним бажанням.

- Інакше кажучи, культурно-дозвіллева діяльність має знаходитися під постійним організованим керівництвом. Менеджер-організатор цієї діяльності залишається невід'ємною складовою проведення дозвілля з дітьми та й загалом із будь-якими категоріями населення. Чітка організація культурно-дозвіллевої діяльності має змогу покращити якість дозвілля дітям незалежно від віку та статі. Активна участь дітей у цій діяльності допомагає їм уникати надмірної тривожності, керівник має спостерігати не лише за процесом дозвіллевої діяльності, а й за реакцією дітей на проведення дозвілля та враховувати їхню ініціативу щодо змін у процесі, особливо при

активній участі дітей в організації культурно-дозвілєвої діяльності за власним бажанням. Тому для ефективної роботи з будь-якою категорією населення і дітьми зокрема, організатор-менеджер має володіти достатньою кількістю прийомів такої організації, постійно розширюючи власний арсенал і спираючись на хоча б локальні дослідження аудиторії власного педагогічного впливу.

- Здобути ці навички можна різними шляхами: у процесі навчання на відповідній спеціальності закладу вищої освіти, чи шляхом «неформальної» освіти, суть якої зводиться до участі у різноманітних курсах, програмах тощо, які пропонує сьогодні чимало різноманітних структур. Але розширювати потенціал навичок необхідно, інакше результату роботи не буде.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анікіна Н. Літня школа: нова організаційна модель освіти старшокласників / Н. Анікіна, О.Тимошук, О.Чорна. Київ : Ред. загальнопед. газет, 2005. 112 с.
2. Бабенко Н. Б. Культурно-дозвіллева діяльність. Програма дисципліни. Київ : Вид. центр ДАККМ, 2001. 28 с.
3. Балдинюк О. Д. Соціальна робота у сфері дозвілля: словник-довідн. Умань : Софія, 2008. 147 с.
4. Беженар О., Бабіна Н. Організація роботи пришкільного табору відпочинку. *Сучасна школа України*, 2011. 80 с.
5. Бобринська І. Змістовне дозвілля учнів під час літніх канікул. *Директор школи / Шкільний світ*. 2012. 56 с.
6. Бойчев І. І. Практикум з організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів / Під ред. О. С. Цокур. Одеса, 2003. 16 с.
7. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: навч. посіб. для вузів. Київ : Центр навч. літ., 2006. 207 с.
8. Брилін Б. А. Педагогічні проблеми організації вільного часу. *Психологія і педагогіка*. 1996. 76 с.
9. Брилін Б. А. Педагогічні проблеми організації вільного часу. *Психологія і педагогіка*. 1996. С. 51-58 [76 с.].
10. Веклюк Л. В. Методика організації дозвілля різних вікових груп населення: методичні рекомендації / Л. В. Веклюк. – Ужгород, 2015. 22 с.
11. Виховання життєвих перспектив старшокласників засобами соціокультурної діяльності у вільний від навчання час: *Метод. посіб. для вихователів, соціальних працівників та вчителів старших класів, студентів педагогічних навчальних закладів* / Укл. О.Л. Чуланова. Кіровоград, 2000. 105 с.

12. Вишняк А. И., Тарасенко В. И. Культура молодежного досуга. Київ, 1988. 57 с. Вудкок М., Фрэнсис Д. Раскрепощенный менеджер. Для руководителя-практика: Москва : Дело, 2014. 124 с.
13. Волкова Н. П. Педагогіка: [навч. посіб.]. Київ : Академвидав, 2012. 612 с.
14. Галагузова М. А., Комский Д. М., Назаров В. Л. Муниципальные детские социально-педагогические учреждения. *Педагогика*. 2010. 221 с.
15. Ганнусенко Н. І., Лепін О. В. Шкільні музеї: *Посіб. для вчителя*. Київ, 2017. 145 с.
16. Гармаш І. І. У годину дозвілля. Київ, 1992. 240 с.
17. Гармаш І. І. У годину дозвілля. Київ, 2012. 210 с.
18. Гитов Б. А. Социализация детей, подростков и молодежи в сфере досуга. Спб. : Изд-во ГУКИ, 2003. 276 с.
19. Горизонти літа: метод. зб. для організаторів літнього відпочинку дітей / уклад. О. Виштак. *Шкільний світ*. 2008. № 15. 62 с.
20. Дозвілля в Україні. Теоретичні та емпіричні аспекти: кол. монографія. Київ : Вид. центр ДАКККМ. 2003. 224 с.
21. Дозвілля в Україні. Теоретичні та емпіричні аспекти: кол. монографія. Київ : Вид. центр ДАКККМ. 2003. 224 с.
22. Донченко Н. П. Мистецтво гри: Теорія і практика ігрової діяльності в умовах дозвілля: Навч. посіб. Київ : ДАКККіМ, 1999. 176 с.
23. Жданович Ю. Вчимося і граємося : метод. реком. для організаторів дозвілля дітей. Київ : Шкільний світ. 2008. 128 с.
24. Загадарчук Г. М. Соціально-педагогічні проблеми удосконалення культурно-дозвілдової діяльності в закладах культури України. *Укр. культура*. 1998. 112 с.
25. Загадарчук Г. М. Соціально-педагогічні проблеми удосконалення культурно-дозвілдової діяльності в закладах культури України. *Укр. культура*. 1998. С. 37-42 [145 с.].
26. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія вільного часу та дозвілля» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності

- 054 «Соціологія» за освітньо-професійною програмою «Соціологія» Укл.: Мачуліна І. І. – Кам'янське, ДДТУ, 2017 р. – 68 с.
27. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. *Початкова школа*. 2006. 24 с.
28. Макаренко В. М., Ольшанський О. В., Гончаров Є. В. Управління ефективним функціонуванням підприємств: Монографія / Під ред. В.М. Гончарова. Донецьк, 2007. 218 с.
29. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: нав. посіб. Київ : Кондор, 2008. 408 с.
30. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: навч. посіб. Київ, 2005. 118 с.
31. Петрова І. Культурно-дозвілєві центри: виникнення та розвиток. *Рідна шк.* 2000. 126 с.
32. Петрова І. Соціальні функції клубів та їх трансформація на сучасному етапі. *Рідна шк.* 2003. 235 с.
33. Скляр С. Ю. Соціокультурні трансформації дозвілєвого простору молоді в умовах суспільних перетворень в Україні. *Соціальні технології*. 2010. 214 с.
34. Сорока Г. І. Організація виховної роботи : планування, аналіз, методичне забезпечення. Харків: Вид. група «Основа». 2005. 128 с.
35. Соціологія вільного часу і дозвілля. Програма дисципліни. Київ: Вид. центр ДАКККМ. 2002. 25 с.
36. Сухомлинский В. А. Методика воспитания коллектива. Москва, 1981. 280 с.
37. Третьяк Т.М. Робота у гуртках – джерело дитячої творчості. *Обдарована дитина*. 1999. № 5. 120 с.
38. Третьяк Т. М. Робота у гуртках – джерело дитячої творчості. *Обдарована дитина*. 2009. 95 с.
39. Ушинський К. Д. Пед. соч. В 6 т. / Сост. С. Ф. Егоров. Т. 4. Москва, 1990. 260 с.

40. Цимбалюк Н.М. Інституціональна модернізація культурно-дозвілєвої сфери в Україні: дис... д-ра соціол. наук: 22.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2005. 40 с.
41. Черніговець Т. І. Дитяче дозвілля як предмет педагогічних студій *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. пр. РДГУ. Рівне : РДГУ, 2000. С. 35-41 [78 с.]*.
42. Яременко Н. В. Дозвілєзнавство: навч. посіб. Фастів : Поліфаст, 2007. 480 с.

Електронні ресурси:

- 42.Кравченко О. В. Креативний потенціал рекреативної діяльності. *Українська бібліотека*. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kravchenko17.htm (дата звернення: 06.05.2022).
- 43.Рівненський обласний краєзнавчий музей:фотовиставка. URL: <http://museum.rv.gov.ua/ekspozicijni-viddili/etnografiiyi-viddil/> (дата звернення: 06.05.2022).

Додаток А

План заходів проведення культурно-дозвілевої діяльності

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Директор школи-інтернату
 _____ Т.Є. Сорокун
 « 31 » березня 2016 р.

П Л А Н
 заходів проведення Тижня
 знань безпеки життєдіяльності на тему:
**« Цивільний захист – це не жарти,
 треба всім про нього знати!»**
 з 04.04.16 по 08.04. 2016 року

Дата	Захід	Відповідальний
04.04.16 Понеділок	Відкриття Тижня знань безпеки життєдіяльності на тему: « Цивільний захист – це не жарти, треба всім про нього знати!» Лінійка.	Пед.- орг. Чабан С.В. Класний керівник 6 класу Савичева Н.Я.; учні 6 класу; Мед. працівник
05.04.16 Вівторок	- Військово – спортивна естафета (відпрацювання та здача нормативів з цивільного захисту) - Перегляд фільму «Небезпечні знахідки .Обережно міни.»	Жанталай Л.М. Жанталай В.В. Пед.- орг. Чабан С.В. (4 – 9 кл.)
06.04.16 середа	- Військово – спортивна естафета (відпрацювання та здача нормативів з цивільного захисту) - Проведення конкурсів, змагань	Жанталай Л.М. Жанталай В.В.
07.04.16 четвер	Проведення конкурсу малюнків та плакатів: - з пожежної тематики, - стихійні явища природи, - про дії служби порятунку (пож.ч., МНС, ВГРЗ) Перегляд відеофільмів з ОГД <ul style="list-style-type: none"> • Азбука безпеки .Природні явища. • Урок обережності- 1.Урок обережності– 2. Урок обережності– 4 • Діти рятувники. Поки батьки не бачать, діти рятують іншим життя. Пожежна безпека для школи. 	Пед.- орг. Чабан С.В. Класоводи 1 – 4 кл. Кл.керівники 5 – 1 кл. Пед.- орг. Чабан С.В. 1 - 3 кл. – 12.40год. 4 – 6кл. – 13. 10год. 7 – 9 кл.-14.00год.

**Пізнавання образотворчого мистецтва України, популярна лекція з
екскурсією в Рівненський обласний краєзнавчий музей**

**Пізнання побутових виробів українців та основні відомості про ремесла
мешканців Рівненщини.**

Анкета учасника опитування

1. На Вашу думку, хто такий менеджер?

2. Як Ви ставитеся до дозвілля при участі керівника чи вчителя?

- a) позитивно
- b) нейтрально
- c) негативно
- d) неоднозначно

3. Як часто Ви берете/брали участь у дозвіллях з керівником чи педагогом (лекції, читальні та музичні проекти, акції, тощо)?

- a) декілька разів на тиждень
- b) декілька разів на місяць
- c) декілька разів на рік
- d) по-різному
- e) ні, не маю потреби

5. Що слугувало головною причиною прийняття участі Вами в дозвіллі такого типу?

- a) бажання корисно провести час
- b) самовираження
- c) тиск з боку організаторів дозвілля; тому що так потрібно
- d) придбання нових соціальних і практичних навичок

e) організація цікавого дозвілля

f) Ваш варіант _____

6. Чи хотіли би Ви надалі знову взяти участь в таких заходах?

a) так

b) ні

c) важко відповісти

7. Чи хочеш брати участь в процесі організації дозвілля?

a) немає часу

b) хотілося б, але не знаю, як це здійснити/куди звертатися

c) відсутність винагороди зменшує бажання

d) гадаю, керівників та організаторів без мене достатньо

e) морально, психологічно не готовий до участі

f) Ваш варіант _____

8. Яке дозвілля обираєш найчастіше?

a) музика

b) кіно

c) читання

d) спорт

e) природа

f) культурні проекти (творчість)

g) інше _____

9. Чи потрібне, на Вашу думку дозвілля в бібліотеках?

a) так

b) ні

10. Для чого потрібні менеджери чи керівники в бібліотеках?

- a) планування і реалізація бібліотечних заходів;
 - b) участь в оформленні бібліотечних приміщень
 - c) створення бібліотечних продуктів для юнацтва та молоді
 - d) допомога у виконанні домашніх завдань, вивченні мови, засвоєнні
 - e) комп'ютерної грамотності, Інтернет-технологій тощо
 - f) участь в рекламній діяльності
 - g) доставка книг
 - h) інше _____
-

11. Чи часто Ви чуєте інформацію про цікаве дозвілля в Україні?

- a) так, досить часто
- b) рідко зустрічаю подібну інформацію
- c) не чув жодного разу

13. Вкажіть Ваш вік

- a) 10-14
- b) 15-19

14. Вкажіть Вашу стать

- a) чоловік
- b) жінка

**Схема типологічного розвитку закладів клубного типу
за останнє століття**

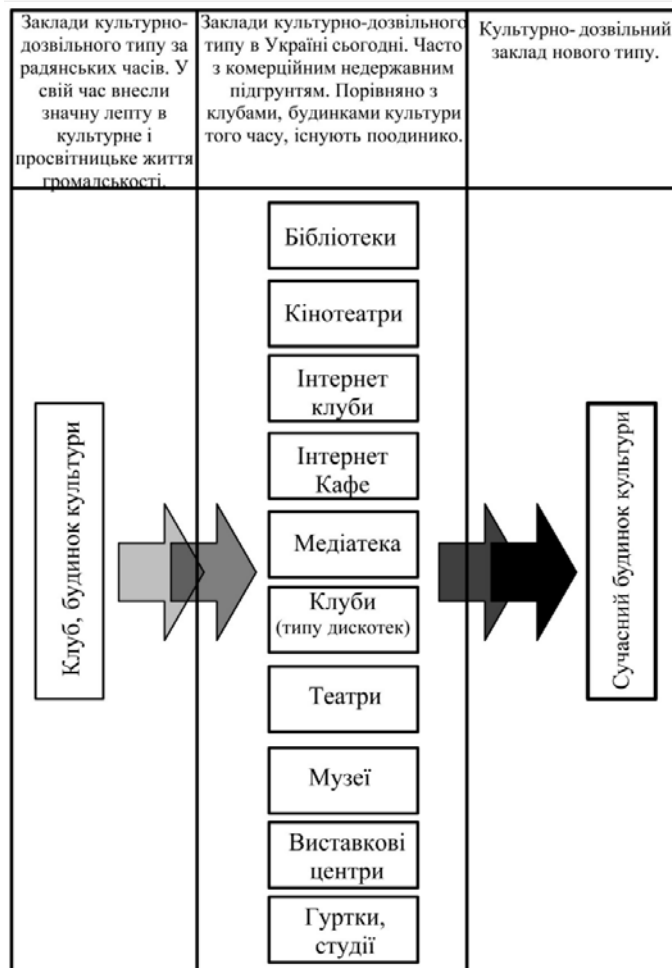

Рис. 1. Схема типологічного розвитку закладів клубного типу за останнє століття

Анкета учасника опитування 2

1. На Вашу думку чи потрібний керівник, менеджер, вчитель при культурно-дозвіллевій діяльності?
 - a) Так
 - b) Ні
2. Як Ви ставитеся до дозвілля при участі керівника чи вчителя після нашого організованого заходу?
 - a) позитивно
 - b) нейтрально
 - c) негативно
 - d) неоднозначно
3. Вам сподобалося проведення нашого тематичного заходу з чіткою організацією?
 - a) Так
 - b) Ні
4. Чи взяли б Ви участь в такому заході повторно за власним бажанням?
 - a) Так
 - b) Ні